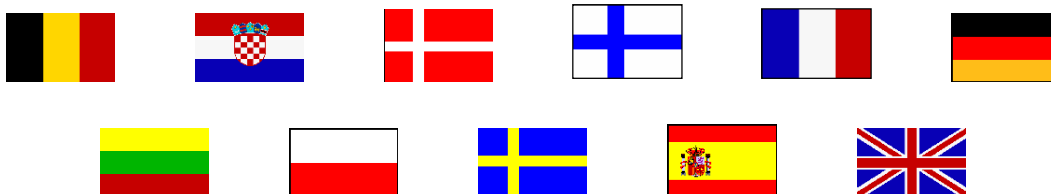

Langgestrafte gedetineerden en mensenrechten

– Resultaten van een internationale studie –

Auteur: Kirstin Drenkhahn

Project Management:

Frieder Dünkel, Kirstin Drenkhahn and Manuela Dudeck (Universität Greifswald, DE)

Internationale Partners:

Sonja Snacken en Hanne Tournel (Vrije Universiteit Brussel, BE)

Anette Storgaard (Aarhus Universitet, DK)

Esther Giménez-Salinas en Aïda C. Rodríguez (Universitat Ramon Llull, Barcelona, ES)

Tapio Lappi-Seppälä (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki, FI)

Pascal Décarpes (Université Marc Bloch, Strasbourg, FR)

Velinka Grozdanić en Ute Karlavaris-Bremer (Sveučilište u Rijeci, HR)

Gintautas Sakalauskas (Teisės Institutas, Vilnius, LI)

Barbara Stańdo-Kawecka, Joanna Grzywa (Uniwersytet Jagielloński, Kraków, PL) en Paweł

Maciaszczyk (Uniwersytet Marii Skłodowskiej, Lublin, PL)

Lena Roxell (Stockholms Universitet, SE)

Dirk van Zyl Smit en Fabienne Emmerich (University of Nottingham, UK)

Inhoudstafel

1. Inleiding	2
2. Dataverzameling en methodologie	5
3. De steekproef	6
4. Accommodatie	11
5. Activiteiten.....	16
5.1 Onderwijs en Werk	17
5.2 Recreatie en Lichaamsbeweging.....	23
5.3 Contact met de buitenwereld	26
6. Conclusie.....	29
Referenties	31

Vertaling (Engels – Nederlands): Hanne Tournel

© 2009, Universität Greifswald, Lehrstuhl für Kriminologie

1. Inleiding

Ten gevolge van de aard en uitvoering van lange gevangenisstraffen en soortgelijke straffen rijzen er verschillende mensenrechtenkwesties, hetgeen resulteert in een bijzonder precaire status van de gevangenisstraf. Vele gedetineerden worden opgesloten voor zeer ernstige feiten en worden doorgaans beschouwd als gevaarlijk. Daarom is er sprake van extreme negatieve labelling t.o.v. gedetineerden in het algemeen. Zo mogen deze gedetineerden bijvoorbeeld enkel deelnemen in rehabilitatieve maatregelen, in de meest ruime zin van het woord, op het einde van hun straf of zelfs helemaal niet omdat deze inspanningen zinloos geacht worden, zeker in een vroeg stadium van de strafuitvoering, gezien hun gevaarlijkheid en de lengte van hun straf.¹ Daarenboven worden de negatieve gevolgen van een opsluiting in de vorm van ontberingen/deprivaties, inherent aan elke hechtenis, meer intens ervaren door langgestrafte gedetineerden. Als gevolg van dit structurele nadeel, ervaren langgestrafte gedetineerden na invrijheidsstelling grotere belemmeringen inzake re-integratie in de samenleving dan andere ex-gedetineerden. Wanneer rehabilitatieve maatregelen toegankelijk zijn voor langgestrafte gedetineerden, rijzen er bijkomende problemen op het vlak van het verzekeren van continuïteit van het aanbod, zowel tijdens de detentieperiode als tijdens de eventuele nazorg bij invrijheidsstelling.

Binnen het supranationale kader van de Europese Unie, verkrijgen deze problemen meer betekenis als gevolg van de inherente bedreiging voor onze gedeelde waarden en de bijzondere aard van de justitiële samenwerking in strafzaken. Met de afkondiging van het Handvest van de grondrechten in 2000 heeft de Europese Unie expliciet de geldigheid van de mensenrechten erkend als één van haar culturele stichtingen. Hoewel het Handvest onlangs in werking is getreden met de ratificatie van het Verdrag van Lissabon, was er al een gemeenschappelijke, juridisch bindende bescherming van de mensenrechten in de EU, maar niet door de EU. Alle lidstaten van de Europese Unie zijn immers ook lidstaten van de Raad van Europa en hebben hierbinnen het verdrag voor de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) geratificeerd. Verdragsnaleving kan dan ook worden beoordeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in een individueel proces. Dit is ook het geval voor Polen en het Verenigd Koninkrijk, waar de toepassing van het Handvest op dit moment beperkt is tot die rechten die tevens bestaan in hun nationale wetgeving.² Bovendien staven de aanbevelingen van het Comité van Ministers aan de lidstaten de Conventie. Deze aanbevelingen zijn niet bindende, soft law, maar het EHRM verwijst naar hen bij het interpreteren van het Verdrag, alsmede de nationale rechter bij het interpreteren van het nationale recht (bijv. Duits Federaal Constitutioneel Hof, Urt. V. 31.5.2006, BVerfGE 116, 69 pp.; Zwitserse Federale Hof, Urt. v. 12.2.1992, BGE 118 bis, 64 pp.). Wat betreft de lange gevangenisstraffen, zijn er twee aanbevelingen van bijzonder belang: Rec (2003) 23 over het beheer van levenslang gestraften en andere langgestrafte gedetineerden door gevangenisadministraties (hierna: Recommendation over langgestrafte gedetineerden) en Rec (2006)2 over de Europese gevangenisregels (hierna: EPR). Er is echter gebrek aan internationaal vergelijkend onderzoek naar de implementatie van mensenrechten in de Europese gevangenisssystemen.³

Dit lijkt twijfelachtig in het licht van de belangrijkste beginselen van de justitiële samenwerking in strafzaken binnen de Europese Unie. De wetgeving van de Europese Unie op dit ge-

1 Cf. Bijv. de rapporten over de bezoeken van het Europees Comité ter preventie van foltering en onmenselijke behandeling (CPT) aan Frankrijk in 2003 (*CPT 2004*, §§ 33 pp.), aan Italië in 2004 (*CPT 2006*, §§ 89 pp.) en aan Tsjechië in 2006 (*CPT 2007*, §§ 40 p.).

2 Protocol on the application of the Charter of Fundamental Rights of the European Union to Poland and to the United Kingdom, Official Journal of the EU 2007/C 306/01, 11/17/2007.

3 Cf. *Drenkhahn/Dudeck 2007*; *Diinkel 2009*, p. 180 pp.; *van Zyl Smit/Snacken 2009*, p. 27 p.

bied is gebaseerd op het beginsel van wederzijdse erkenning van rechterlijke beslissingen door de lidstaten. De implementatie van Europese juridische beslissingen vereist het tweede beginsel van de justitiële samenwerking, zijnde wederzijds vertrouwen. Wederzijds vertrouwen omvat zekerheid in het behoren tot een gemeenschappelijke justitiële cultuur en het hebben van een gemeenschappelijk, hoog niveau van bescherming voor de persoonlijke rechten. Met betrekking tot vrijheidsbenemende straffen, is er een kaderbesluit inzake de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning met betrekking tot de transfers van gevangenniste personen.⁴ Dit kaderbesluit, dat zal worden uitgevoerd tot en met 5 december 2011 staat de overbrenging van gevangenen zonder hun toestemming toe of de overbrenging van de ontvangende lidstaat waar hij is veroordeeld naar de lidstaat van zijn nationaliteit met het oog op de uitvoering van de straf.⁵ Het beginsel van wederzijds vertrouwen is slechts vermeld in de preambule van het besluit dat zich bezighoudt met de procedurele rechten in strafzaken, hoewel het ook moet gelden voor de uitvoering van een straf indien de persoonlijke rechten en vrijheden consequent dienen te worden beschermd. Gezien het feit dat de werkelijke ernst van een gevangenisstraf niet alleen afhankelijk is van de lengte, maar ook van de voorwaarden van de uitvoering ervan, is de betekenis van dit beginsel vanzelfsprekend met het oog op de bescherming van de mensenrechten in een gevangenis. Ter rechtvaardiging van dit wederzijds vertrouwen moeten we niet alleen soortgelijke levensomstandigheden in de gevangenissen van de Europese Unie waarborgen, maar ook levensomstandigheden die in overeenstemming zijn met de gemeenschappelijke mensenrechtenstandaarden van de Europese Unie.

Er is behoefte aan internationaal vergelijkend onderzoek naar de mate dat er vergelijkbare levensomstandigheden met een hoog niveau van bescherming van de mensenrechten binnen de gevangensystemen van de EU aanwezig zijn. Tot nu toe lijkt het erop dat de enige studies deze zijn die zijn uitgevoerd door een internationale groep van onderzoekers, die voor een groot deel onderdeel uitmaken van de onderzoeksgroep voor dit project, en die tevens werden gecoördineerd door de afdeling Criminologie van de Universiteit van Greifswald.⁶ De *Mare Balticum Prison Study* onderzocht gesloten instelling voor mannelijke gedetineerden in Estland, Finland, Duitsland, Letland, Litouwen, Polen, Rusland en Zweden.⁷ De *International Study on Women's Imprisonment* bevroeg levensomstandigheden van vrouwelijke gedetineerden in Kroatië, Denemarken, Duitsland, Griekenland, Litouwen, Polen, Rusland, Slovenië en Spanje.⁸ Beide projecten toonden aan dat de leefomstandigheden in gevangenissen nog steeds aanzienlijk verschillen tussen de afzonderlijke landen en dat er nog altijd problemen waren met betrekking tot de bescherming van de mensenrechten.

Dit project, *Long-term Imprisonment and the Issue of Human Rights in Member States of the European Union*, is de eerste poging om het niveau van naleving van de mensenrechten in de regimes van langdurige gevangenisstraffen van niet minder dan vijf jaar in een aantal EU-lidstaten te onderzoeken. De onderzoeksgroep bestaat uit onderzoekers van de EU-lidstaten België, Denemarken, Engeland,⁹ Finland, Frankrijk, Duitsland, Litouwen, Polen, Spanje en Zweden alsook van de kandidaat-lidstaat Kroatië. De studie onderzocht de levensomstandigheden, het institutionele klimaat, rehabilitatieve maatregelen in zijn ruimste definitie, en ook de om-

4 Council Framework Decision 2008/909/JHA of 27 November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union.

5 Cf. *van Zyl Smit* 2008, p. 91 p.

6 Summary in *Dünkel* 2009.

7 *Dünkel* 2007; *Zolondek/Sakalauskas* 2005.

8 *Dünkel/Kestermann/Zolondek* 2006; *Zolondek* 2007; *Zolondek/Dünkel* 2007. Later volgden er enquêtes in Nederland, Zuid-Afrika en Suriname en deze werden toegevoegd aan een vergelijkende analyse, cf. *Dünkel/Zolondek* 2009.

9 In de UK and Noord-Ierland zijn er drie verschillende gevangensystemen: het Noord-Ierse, het Schotse en het Engelse en Welsh. Alleen gevangenissen uit Engeland waren betrokken in deze studie.

vang van de psychiatrische gezondheidszorg. Empirische gegevens tonen psychiatrische stoornissen aan bij tot 95% van de onderzochte steekproef, ongeacht de lengte van de opsluiting.¹⁰ Een recent rapport van het Duitse Centraal Instituut voor Geestelijke Gezondheid in Mannheim constateerde dat gedetineerden in Europa een erg getroffen populatie zijn met een prevalentie van As I- stoornissen van meer dan 90%.¹¹ Persoonlijkheidsstoornissen zijn gevonden met een frequentie van maximaal 50%.¹² Zelfs het gepleegde strafbare feit, dat meestal een ernstig misdrijf is, maar ook de voorwaarden van de opsluiting kunnen een traumatiserend effect hebben.¹³ Variabelen die verondersteld worden om een matigend effect te hebben zijn aan de ene kant de individuele kenmerken van de gedetineerde zoals de persoonlijkheidskenmerken, leeftijd of gezondheid, alsmede de houding ten opzichte van het misdrijf en ten opzichte van de gevangenisstraf, en aan de andere kant de levensomstandigheden in hechtenis.

Wat het aandeel van de langgestrafte gedetineerden binnen de gehele gevangenisbevolking van de EU-lidstaten betreft, is er geen consistent beeld (zie een overzicht van de landen die deelnemen in het project, Afb. 1). Het percentage van deze groep in 2007 was minder dan 20% in drie landen; in zeven landen was het meer dan 50% met Catalonië en Cyprus bovenaan de lijst met respectievelijk 64% en 61%.¹⁴ In de rest van de lidstaten ligt het percentage tussen 20% en 50%.

In de afgelopen jaren is het aandeel van deze gedetineerdengroep binnen de hele gevangenispopulatie in zeven landen toegenomen, in sommige van deze landen waren er stijgingen van meer dan 10% van 2000 tot 2007. Daarnaast is het aantal langgestrafte gedetineerden in 14 EU-lidstaten gestegen en in Engeland en Wales is het aantal daadwerkelijk verhoogd met 9.000 (2000: 16.399 2007: 25.473, een verhoging van 55%).

---

10 Review in *Drenkhahn/Dudeck* 2007; cf. *Fazel/Danesh* 2002.

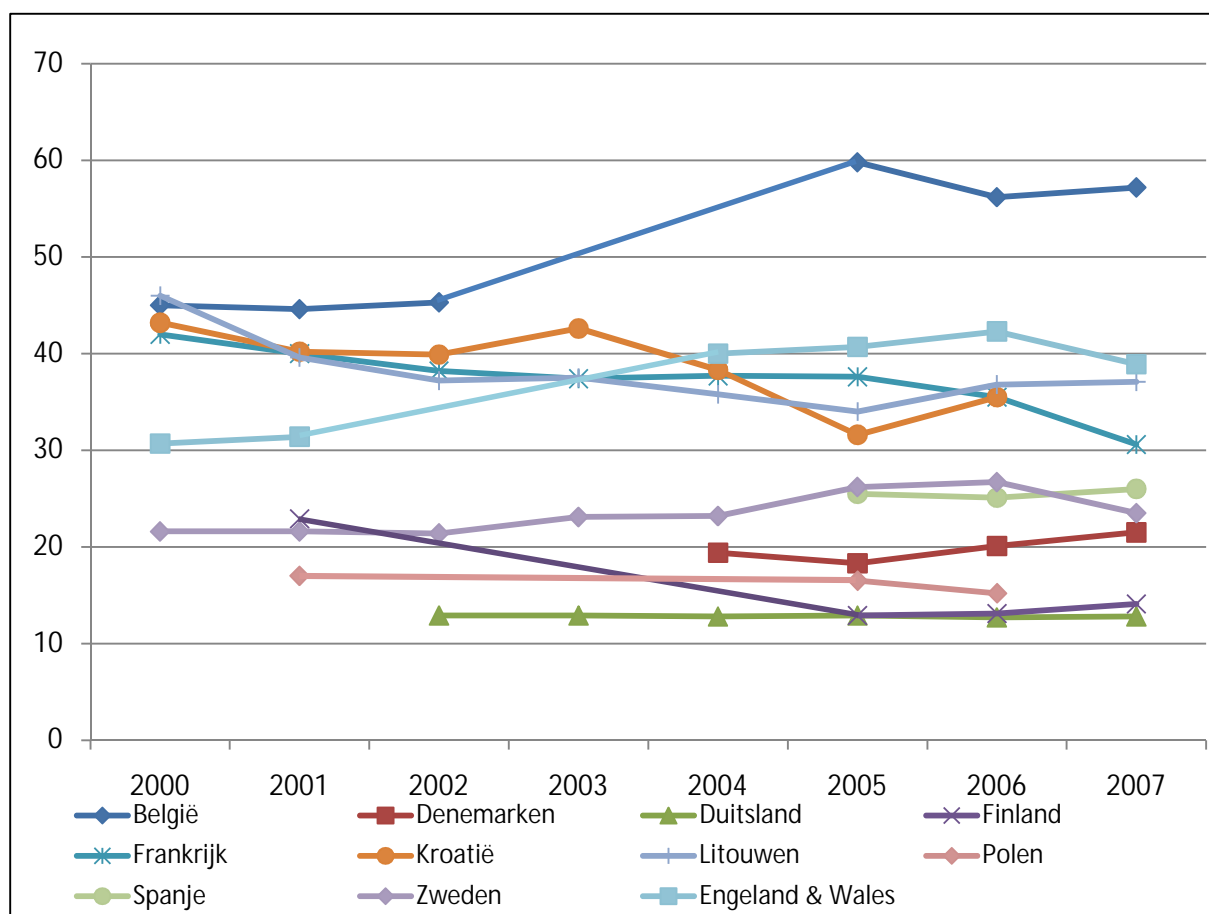
11 *Salize et al.* 2007. Volgens de DMS-IV zijn As I stoornissen psychische stoornissen en andere aandoeningen die een focus van klinische aandacht kunnen zijn met uitzondering van de persoonlijkheidsstoornissen, zie. *APA* 2000.

12 *Dudeck et al.* 2006; *Frädrich et al.* 2000.

13 *Dudeck et al.* 2007.

14 De Spaanse autonome regio Catalonië heeft zijn eigen gevangenisstelsel en werd voor de eerste maal opgenomen in SPACE I in 2007. Ook in Griekenland is het percentage van de langgestrafte gedetineerden traditioneel erg hoog, maar er zijn geen gegevens in SPACE I 2007.

Afb. 1: Percentage van langgestrafte gedetineerden t.o.v. de totale populatie gedetineerden in de deelnemende landen op 1 september van 2000 t.e.m. 2007.

Bron: SPACE I- Rapporten 2000-2007.

2. Dataverzameling en Methodologie

Dit rapport presenteert enkele geselecteerde bevindingen van een schriftelijke enquête onder gedetineerden. Centraal binnen het onderzoeksonderwerp van het project was dat in elk deelnemend land de empirische studie zou worden uitgevoerd in twee gevangenissen. Deze studie zou de individuele situatie van gedetineerden en hun perceptie daarvan bestuderen, alsmede de algemene voorwaarden van een langdurige gevangenisstraf in de respectievelijke instellingen. Deze gegevens zouden worden verzameld via twee aparte vragenlijsten ingevuld door gedetineerden en gevangenisdirecties. De vragenlijsten zijn ontworpen in overeenstemming met het kader uiteengezet in de Recommendation over langgestrafte gedetineerden en de EPR. Bovendien bevatte de gedetineerdenvragenlijst ook vragen gericht op het verzamelen van gegevens over de prevalentie van geestelijke gezondheidskwesties onder de gedetineerden en richtte zich vooral op traumatisering. De vragenlijst voor gedetineerden bevat 26 pagina's in de Nederlandstalige versie en de vragenlijst voor de directies bestond eveneens uit 26 pagina's. Bovendien zouden de onderzoekers belast met de dataverzameling ook de gevangenissen bezoeken om alzo een eigen indruk te ontwikkelen.

Het doel van het project was het verzamelen van gegevens in twee gevangenissen van ieder deelnemend land, zowel over de gevangenisdirectie als over 50 mannelijke langgestrafte ge-

detineerden per instelling. Meer specifiek zouden er dus, rekening houdend met de elf deelnemende landen, 22 instellingen en 1.100 gedetineerden zijn bevraagd. Het project definieert een langgestrafte gedetineerde – in overeenstemming met nr. 1 van de Recommendations over langgestrafte gedetineerden – als een gedetineerde die een gevangenisstraf ondergaat van ten minste vijf jaar, bestaande uit één of de combinatie van meerdere gevangenisstraffen, of een levenslange gevangenisstraf. De vragenlijst omvatte ook gedetineerden dewelke een terbeschikkingstelling van de regering opgelegd kregen. De steekproefgrootte werd vastgesteld op 50 gedetineerden per instelling en aldus 100 per land om alzo te beschikken over een voldoende groot aantal gevallen met het oog op het uitvoeren van een kwantitatieve statistische analyse.

Aangezien vrouwelijke gedetineerden in de deelnemende landen slechts een klein deel van de gevangenisbevolking uitmaken en daar enkele landen reeds deelgenomen hadden aan het project over de opsluiting van vrouwen, werd dit onderzoek beperkt tot de mannelijke gevangenen. Er waren geen andere beperkingen ten opzichte van de bevraagde gedetineerden, om alzo de voorziene steekproefgrootte in elk land zo dicht mogelijk te benaderen.

De beslissing waar de enquête zou worden afgenomen werd overgelaten aan de individuele partner, die alleen gevraagd werd om een typische instelling voor langgestraften te selecteren. Er werd afgezien van de mogelijkheid om verdere eisen te stellen als gevolg van het grote verschil tussen de gevangenisssystemen van de deelnemende landen, hetgeen duidelijk werd tijdens de planningsfase van het project. Bovendien kon de enquête worden uitgebreid tot meer dan twee gevangenisinstellingen indien de steekproefomvang van 100 gedetineerden per land anders niet kon worden bereikt.

In een studie als deze rijst de vraag of de bevindingen kunnen worden veralgemeend. In dit project werd aandacht besteed aan de selectie van gevangenisinstellingen voor de enquête, die in elk land typisch diende te zijn voor de uitvoering van lange straffen. Alle bevraagde gedetineerden namen vrijwillig deel; elke geïnteresseerde kon participeren indien er zich geen grote veiligheidsproblemen stelden. Er was geen selectie van bijzonder goede of coöperatieve gedetineerden door het personeel.¹⁵ Toch moet men in gedachten houden dat gevangenisinstellingen een zeer divers onderzoeksgebied vormen. In Duitsland alleen al zijn er zestien gevangenisinstellingen; Spanje en het Verenigd Koninkrijk hebben tevens verschillende systemen. Dan is er ook nog de internationale dimensie van dit project. Bovendien zijn de leefomstandigheden niet enkel beïnvloed door het juridisch kader en de gevangenisadministratie, maar zijn ze ook afhankelijk van de beschikbare infrastructuur van individuele gevangenisinstellingen en hun sociale vormgeving.¹⁶ Daarom nemen we aan dat de bevindingen in principe kunnen worden veralgemeend, maar interpretatie vereisen in het licht van de nationale, regionale en lokale bijzonderheden.

3. De Steekproef

De onderzoeksgroep is erin geslaagd om 1101 gedetineerden uit 36 gevangenisinstellingen te bevragen. De gegevens van 1.049 gedetineerden werden in de analyse opgenomen, 52 deelnemers werden uitgesloten omdat ze ofwel aangaven een gevangenisstraf te ondergaan die te kort was of omdat ze minder dan de helft van de vragen beantwoordden. Algemeen genomen nam het aantal ontbrekende antwoorden toe in de tweede helft van de vragenlijst. De ontbrekende antwoorden worden in dit rapport enkel vermeld indien hun aantal om een verklaring lijkt te vragen. Tab. 1 toont de verdeling van de deelnemers tussen landen en instellingen.

---

¹⁵ Dit blijkt tevens uit de bevindingen met betrekking tot vragen over de tevredenheid met bepaalde voorwaarden, die echter niet in dit verslag zijn opgenomen.

¹⁶ Cf. voor de relevantie van relaties in gevangenisinstellingen *Liebling/Arnold 2004; Liebling 2009*.

Tab. 1: Steekproefomvang

Land	N	Gevangenis en aantal deelnemers
België	42	Andenne (10); Ittre (6); Brugge (13); Leuven-Centraal (13)
Denemarken	90	Vridsløse (13); Jyderup (13); Horsørød (10); Sdr. Omme (12); Østjylland (23); Herstedvester (19)
Duitsland	98	Celle (22); Naumburg (23); Torgau (21); Lübeck (13); Luckau-Duben (9); Waldeck (10)
Engeland	124	Gartree (52); Whatton (72)
Finland	52	Helsinki (25); Riihimäki (27)
Frankrijk	92	St. Martin de Ré (30); Muret (40); Lannemezan (22)
Kroatië	95	Lepoglava (57); Gospić (38)
Litouwen	207	Marijampole (107); Alytus (100)
Polen	106	Tarnów (55); Chelm (51)
Zweden	64	Norrtälje (17); Österåker (8); Hall (23); Kumla (16)
Spanje	79	Brians I (33); Brians II (26); Quatre Camins (20)

Er kan weinig worden gezegd over de representativiteit van de steekproef omdat veel van de instellingen niet aangegeven hebben hoeveel langgestrafte gedetineerden zij eigenlijk herbergden. Er zijn wel gegevens uit 34 van de 36 instellingen over het aantal plaatsen van de gevangenis, waaronder tevens de plaatsen voor beklagden. De grootste instelling had 2229 plaatsen op het moment van de gegevensverzameling, de kleinste had 170 plaatsen. Het merendeel van de gevangenissen, namelijk 13, hadden tussen 250 en 500 plaatsen, negen instellingen hadden minder dan 250 plaatsen, zes instellingen hadden tussen 500 en 1.000 plaatsen en nog eens zes instellingen hadden meer dan 1.000 plaatsen. De zes grootste instellingen bevinden zich in Litouwen, Polen en Spanje. In acht onderzochte gevangenissen, werden ook vrouwelijke gedetineerden geherbergd.

Gevangenisdirecties werden gevraagd of er bepaalde veiligheidsmaatregelen zijn om ontsnapingen te voorkomen. Acht antwoorden werden door de directeurs verstrekt: "gevangenismuur", "prikkeldraad", "getraliede ramen", "afgelegen locatie", "honden", "voetpatrouilles", "bewakingscamera's", en "een waarschuwend omheining". Tot nu toe zijn er antwoorden van 30 gevangenissen. 21 gevangenissen (70%) hadden ten minste vijf van deze veiligheidsmaatregelen. Er was nog één derde van de gevangenissen dewelke zes of zeven van de acht mogelijke antwoorden gaven, er waren echter ook vijf gevangenissen die verklaarden dat zij hadden slechts twee of drie van de gegeven veiligheidsmaatregelen hadden.

Toch is het personeel in de eerste plaats belangrijk voor de beveiliging en de veiligheid in de gevangenis. Vooral gevangenisbewaarders spelen een belangrijke rol omdat zij gewoonlijk de contactpersoon zijn op de vleugel voor de gedetineerden. Omdat we geen penitentiair beampten bevroegen over hun opleiding en hun houding en opvattingen, zijn er enkel de gegevens over hun aantal als indicator, namelijk het aantal fulltime bewaarders per tien plaatsen voor veroordeelde gedetineerden. Er zijn gegevens van 25 instellingen voor handen en deze gegevens wijzen op een mediaan van ongeveer vier fulltime functies voor tien plaatsen. Het minimum waargenomen posities betreft één en het maximale aantal posities betreft 13.

Zelfs uit deze enkele bevindingen blijkt dat de gevangenissen vrij verschillend zijn. Dit was te verwachten omdat deze instellingen voortkomen uit verschillende gevangenisystemen die elk op hun beurt gevormd worden door het beleid en de tradities van hun land of hun regio's. Nogmaals moet men in gedachten houden dat, ongeacht de waargenomen verschillen, de re-

gels van de Raad van Europa op elke in dit onderzoek betrokken instelling van toepassing zijn.

Tab. 2 presenteert enkele geselecteerde kenmerken van de deelnemende gedetineerden. Gemiddeld waren ze net onder de 40 jaar oud (SD = 11,2) met een jongste deelnemer van 18 jaar en een oudste van 78-jarige leeftijd. De leeftijdsverdeling in de nationale- en gevangenissubsteekproeven verschillen statistisch significant ($p < .001$), hoewel de gemiddelde leeftijd van alle substeekproeven ten minste 35 jaar bedraagt. De overgrote meerderheid van de deelnemers, 93,4%, zijn onderdanen van de staat waar ze werden bevraagd. Een iets kleiner deel (91%) waren er ook geboren. Deze nummers staan geen verklaring toe over het aandeel migranten en nog minder over de gedetineerden met een andere taal en/of culturele achtergrond. Men kan echter veronderstellen dat gedetineerden, die onvoldoende kennis hadden van de taal of dewelke problemen ondervonden met lezen en schrijven, minder geneigd waren om deel te nemen aan deze schriftelijke enquête.

Iets meer dan één derde van de deelnemers waren getrouwd of hadden een relatie op het moment van de dataverzameling. Er zijn aanzienlijke verschillen tussen de nationale steekproeven ($p = .05$) met het kleinste percentage in Duitsland (28%) en het hoogste in Litouwen (44%). De helft (Polen) tot twee derde (Engeland) van de deelnemers hadden kinderen.

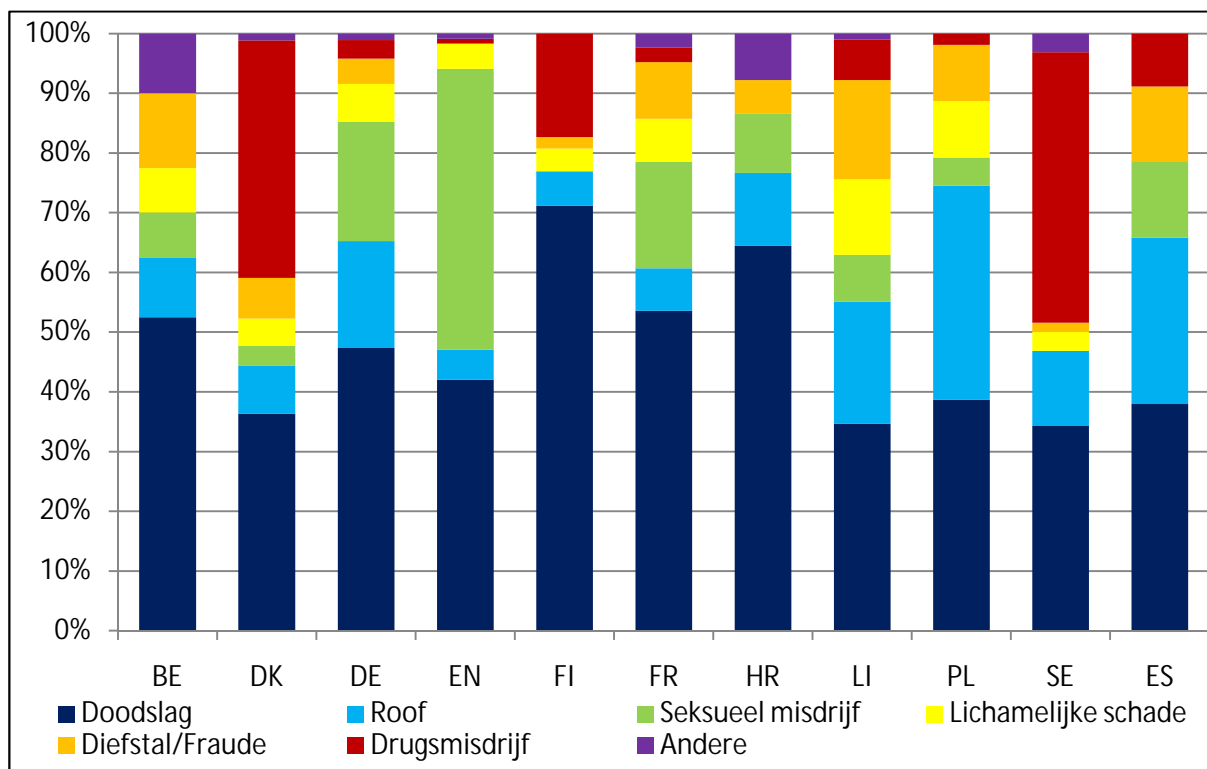
Tab. 2: Geselecteerde kenmerken van de deelnemende gedetineerden

	Gemiddelde leeftijd (SD)	'Binnenlandse' nationaliteit (%)	Gehuwd/ Relatie (%)	Kinderen (%)	Diploma (%)	Beroepsopleiding (%)
België	39,7 (13,0)	75,6	39,0	56,1	82,9	62,5
Denemarken	37,2 (10,6)	97,8	40,9	52,8	86,9	57,5
Duitsland	41,8 (11,1)	91,7	27,8	58,3	94,8	69,1
Engeland	44,3 (13,2)	92,7	33,1	67,2	79,2	55,7
Finland	37,5 (9,1)	96,2	27,5	57,1	96,2	57,7
Frankrijk	46,2 (11,8)	93,3	26,1	54,9	91,0	75,9
Kroatië	41,7 (9,8)	93,5	42,6	57,9	100,0	73,2
Litouwen	35,2 (8,8)	95,0	43,9	53,4	88,8	75,3
Polen	37,9 (11,6)	100,0	28,3	50,0	98,1	70,8
Zweden	38,9 (9,8)	90,5	41,3	60,9	95,3	50,8
Spanje	41,0 (9,0)	88,3	38,5	56,4	92,2	47,3
Totaal	39,9 (11,2)	93,4	36,0	56,6	91,1	65,2

De verschillen tussen de nationale steekproeven met betrekking tot het afstuderen en de beroepsopleiding, weergegeven in Tab. 2, zijn te wijten aan verschillen in de respectievelijke onderwijssystemen en beroepsopleidingen. Een interessante bevinding was dat de deelnemers, bij het beantwoorden van deze vragen, niet altijd rekening hielden met de kwalificaties die zij hadden verworven tijdens de detentie. Daarom geven deze data slechts een indicatie. Het percentage van 100% van de Kroatische deelnemers die afstudeerden aan de school is te danken aan de gezamenlijke inspanning om het slagen van alle leerlingen in het schoolsysteem van het voormalige Joegoslavië en het huidige Kroatië te bereiken.

In de vraag over de strafbare feiten waarvoor de gedetineerden op dat moment een straf ondergingen, werden ze gevraagd alle strafbare feiten vermeld in de rechterlijke uitspraak of uitspraken aan te geven. In deze vraag domineerde doodslag (44,2%), gevolgd door diefstal (19,7%) en vermogensdelicten (17,4%). Met betrekking tot de meest ernstige¹⁷ strafbare feit waarvoor zij op het moment van het onderzoek een straf worden uitzaten, ligt het aandeel voor de gehele steekproef met 44,2% bij doodslag, met 16% bij diefstal, met 13,3% bij seksueel misdrijf, met 6,3% bij lichamelijke schade, met 8,2% bij eigendomsmisdrijven en met 10,7% bij drugsmisdrijven. 1,4% noemde een aantal andere strafbare feiten (Afb. 2).

Afb. 2: Meest ernstige delict per land

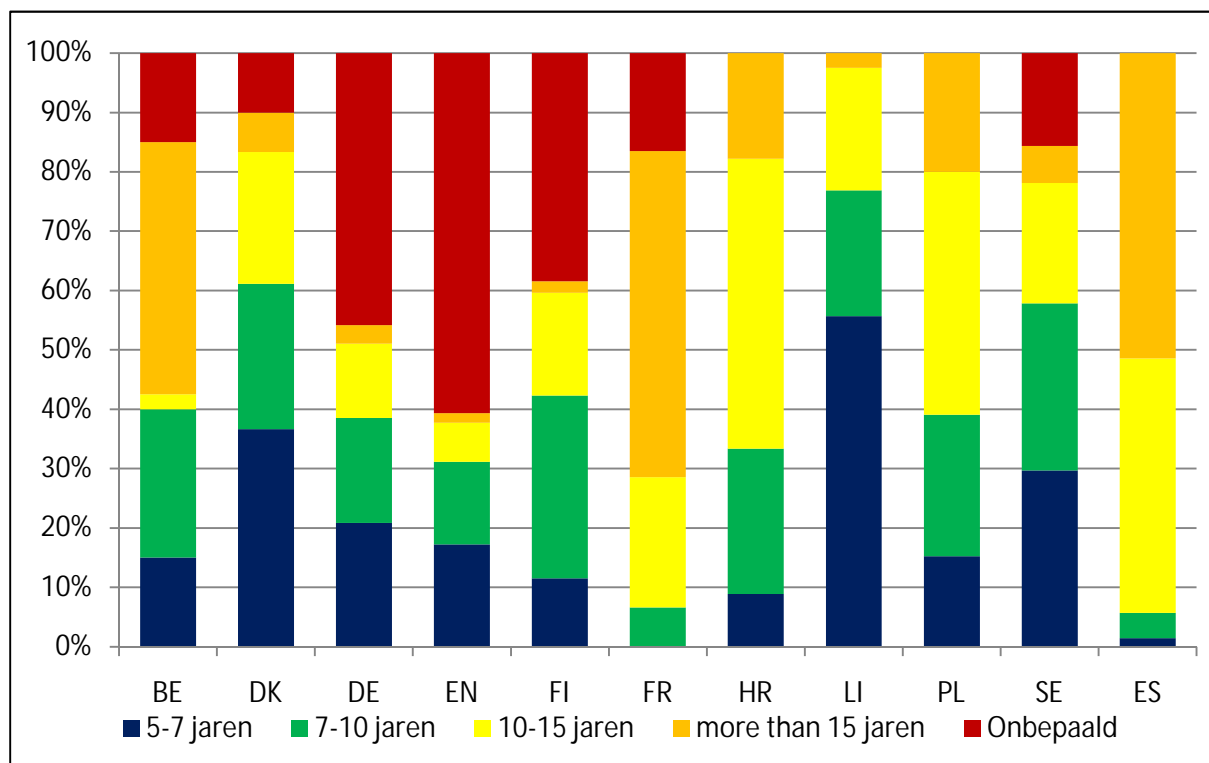
82,8% van de steekproef zat een bepaalde straf uit en 17,2% een onbepaalde straf, namelijk een levenslange gevangenisstraf of onbepaalde straf met het oog op een ter beschikkingstelling van de regering. Het gemiddelde voor de bepaalde straffen was elf jaar en tien maanden (zie hieronder Tab. 3). Als de straffen geordend zijn in groepen op basis van lengte, levert dit het volgende beeld op voor de gehele steekproef: 23,8% zat een straf uit van vijf tot zeven jaar, 19,5% zeven tot tien jaar, 23,7% tien tot 15 jaar, 15,7% een bepaalde straf van meer dan 15 jaar en 17,4% een onbepaalde straf (Afb. 3).¹⁸ Aangezien er geen onbepaalde straffen bestaan in Kroatië en Spanje en aangezien er zeer weinig levenslang gestraften zijn in de Li-

¹⁷ Ranking: 1. Moord/doodslag, 2. diefstal, 3. seksueel misdrijf, 4. aanval/lichamelijke schade, 5. diefstal/fraude/verduistering of andere eigendomsriminaliteit, 6. drugsmisdrijven, 7. dronken rijden. De andere misdrijven zijn gerangschikt op een individuele basis.

¹⁸ Het verschil in het aandeel van onbepaalde straffen is te wijten aan verschillende ontbrekende waarden: Er waren slechts 13 gedetineerden die geen antwoord gaven op de vraag over de aard van de sanctie die ze ondergingen, maar er waren wel 26 gedetineerden die de werkelijke duur van hun gevangenstermijn niet weergaven. Of ze voldeden aan het criterium om onder de categorie van langgestraften te vallen, werd besloten op basis van de gegevens over de periode die ze reeds hadden uitgezeten in de gevangenis en het verwachte einde van hun gevangenstermijn.

touwse en Poolse gevangenen¹⁹ vanwege de kleine aantallen levenslange gevangenisstraffen, bevat de steekproef geen gedetineerden met een onbepaalde straf uit deze landen.

Afb. 3: Lengte van de gevangenisstraf per land

De meeste gedetineerden in de steekproef (60%) werden al eens opgesloten alvorens de huidige gevangenisperiode.²⁰ Het extreem hoog percentage van de Litouwse deelnemers is te wijten aan het feit dat beide Litouwse instellingen bestemd zijn voor gedetineerden die reeds eerder een gevangenisperiode uitzaten. 91,2% van de deelnemers had reeds in voorlopige hechtenis gezeten voor de strafzaak die heeft geleid tot deze sanctie. De percentages in de nationale steekproeven lagen tussen 81,3% in Engeland en 97,8% in Frankrijk. Gemiddeld hadden alle gedetineerden al iets meer dan zes jaar van de huidige straf uitgezeten (Tab. 3). Voor de huidige opsluiting evenals voor de eerdere opsluiting, zijn er significante verschillen tussen de nationale steekproeven ($p < .001$).

19 In 2006 waren er 185 Poolse gevangenen met een levenslange gevangenisstraf (0,3% van alle veroordeelden), in Litouwen waren er in 2007 101 levenslang gestraften (1,4%) (meest recente cijfers van SPACE I)

20 Verschillen tussen de nationale steekproeven kunnen te wijten zijn aan het feit dat gedetineerden de voorlopige hechtenis leidende tot de huidige straf niet consequent meetelden of uitsloten, hetgeen afgeleid kan worden van bepaalde commentaren op de vragenlijsten.

Tab. 3: Vroegere en huidige ervaringen van opsluiting

	Huidige bepaalde gevangenisperiode in maanden: Gemiddelde (SD)	Eerdere opsluiting (%)	Periode die reeds uitgezeten is van de huidige straf in maanden: Gemiddelde (SD)
België	202,7 (123,1)	58,5	86,9 (54,7)
Denemarken	108,1 (43,6)	58,4	51,9 (41,4)
Duitsland	107,3 (44,0)	59,4	81,1 (67,1)
Engeland	105,0 (47,5)	42,7	69,0 (61,8)
Finland	114,2 (32,2)	53,8	59,5 (41,0)
Frankrijk	243,0 (92,1)	35,9	113,2 (67,5)
Kroatië	157,8 (64,2)	23,4	76,7 (36,3)
Litouwen	99,9 (38,1)	98,0	58,0 (35,3)
Polen	156,4 (73,8)	56,6	81,7 (47,6)
Zweden	114,1 (46,3)	73,0	49,5 (35,1)
Spanje	211,9 (83,6)	57,1	119,1 (70,1)
Totaal	142,4 (79,1)	59,6	75,0 (55,5)

4. Accommodatie

De EPR bevatten in nr. 18 gedetailleerde aanbevelingen betreffende gevangenisaccommodatie. Vandaar dat de Recommendation over langgestrafte gedetineerden slechts enkele details bevat over de accommodatie en het gevangenisregime in het algemeen. Essentiële humane accommodatie dient zoveel als mogelijk de privacy van gedetineerden te beschermen en te voldoen aan de eisen met betrekking tot volksgezondheid en hygiëne. Weersomstandigheden, de grootte van de cel, verwarming en ventilatie dienen te worden in overweging genomen. Ook ramen moeten groot genoeg zijn om gedetineerden in staat te stellen te kunnen lezen met natuurlijk licht en frisse lucht. Wanneer gedetineerden een cel moeten delen, dienen de kamers geschikt te zijn voor dat doel. In het bijzonder betekent dit dat zij groot genoeg moeten zijn, afhankelijk van het aantal gedetineerden dat de cel delen en de tijd die zij opgesloten moeten doorbrengen.²¹ Bovendien bevat nr. 18.5 van de EPR de regel voor accommodatie in monocellen tijdens de nacht. Gedeelde cellen dienen de uitzondering te zijn, namelijk enkel als dit beter is voor de gedetineerde. De commentaar op deze aanbeveling legt uit dat "beter" betekent dat gedetineerden voordeel halen uit een gezamenlijke huisvesting. Accommodatie in grote slaapzalen kan vanuit deze optiek nooit beter zijn, omdat eventuele voordelen voor gedetineerden worden gecompenseerd door de inherente nadelen.²² In de regels 18.6 en 18.7 van de EPR, wordt erop gewezen dat alleen die gedetineerden kunnen worden toegewezen aan een gezamenlijke accommodatie dewelke geschikt zijn om met elkaar te associëren. Bovendien wordt aan hen zoveel als mogelijk de keuze gegeven of ze hun cel wensen te delen.

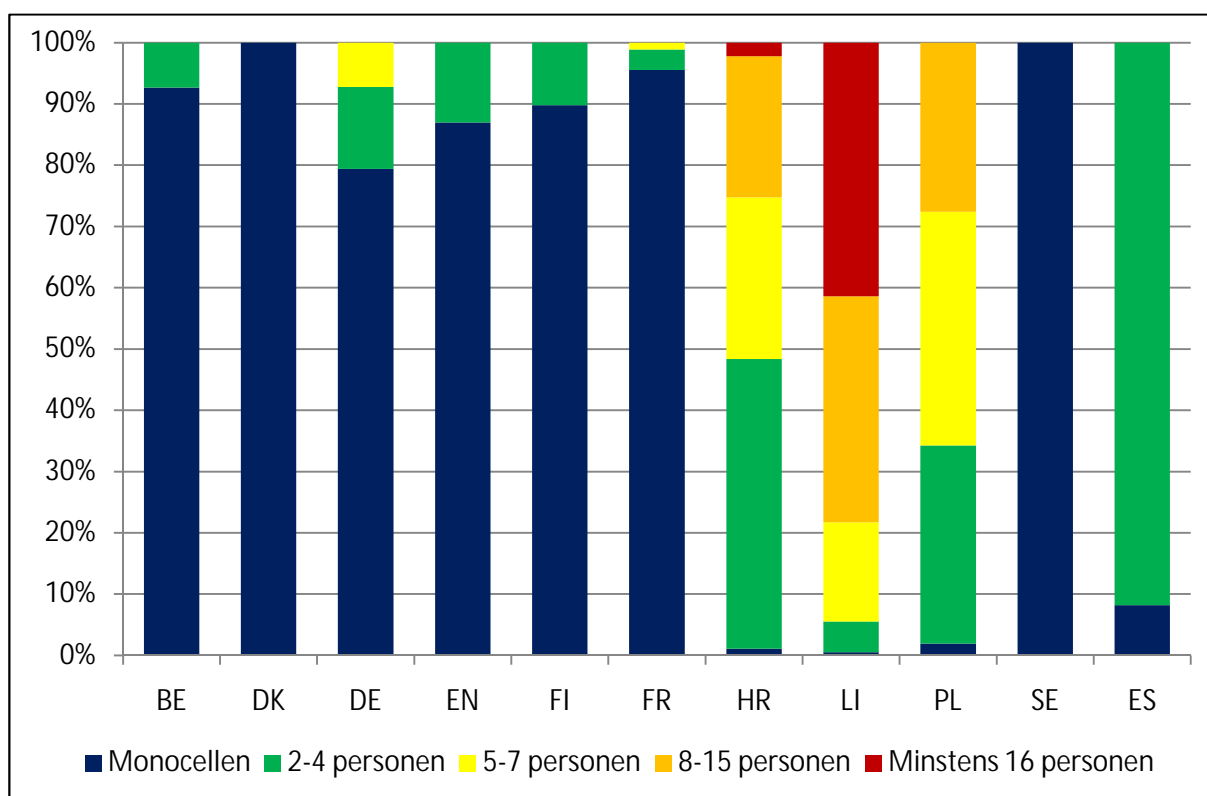
De helft van de deelnemers aan onze enquête had een monocel. Er is echter ook huisvesting in zeer grote slaapzalen, de grootste was een slaapzaal met een totaal van 43 bewoners in Li-

21 Commentary, Rule 18, p. 46.

22 Commentary, Rule 18, p. 47.

touwen. Ook hier zijn er aanzienlijke verschillen tussen de nationale steekproeven (Afb. 4). Er zijn enkele landen waar het beginsel van individuele cellen reeds geïmplementeerd is of ernaar gestreefd wordt. Tegelijkertijd lijken grotere eenheden – nog – de standaard in de drie Oost-Europese landen: Kroatië, Litouwen en Polen. In de drie Spaanse gevangenissen domineren dubbele cellen. Een verklaring voor de situatie in Kroatië, Litouwen en Polen is duidelijk: Voorafgaand aan de val van het Oostblok in de jaren 1980 en 1990, werden gedetineerden over het algemeen ondergebracht in slaapzalen. Het bedrag van de bouwwerkzaamheden die nodig zou zijn om landelijk monocellen in de gevangenissen te garanderen, zou een financiële *tour de force* zijn die nog steeds erg moeilijk is voor Oost-Europese landen vanwege hun zwakkere economische macht ten opzichte van West-Europa.

Afb. 4: Aantal gedetineerden per cel en per land (%)

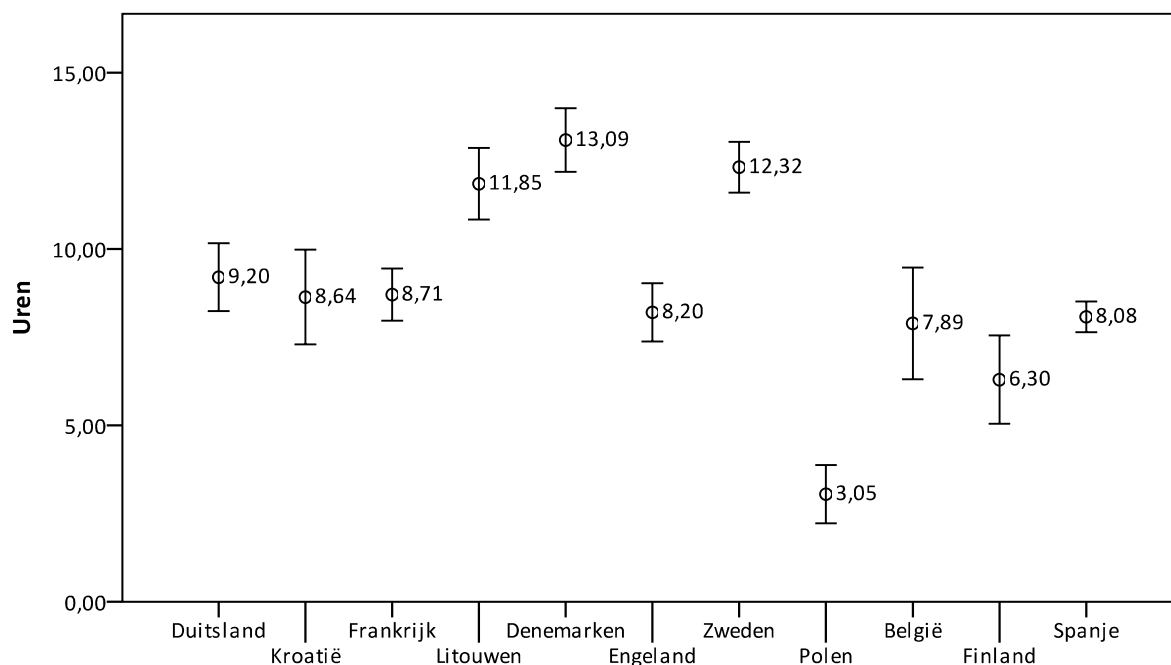
Gedetineerden werden gevraagd of ze genoeg ruimte hadden in hun cel. In totaal zei 43% van wel. Het lijkt erop dat hoewel er een significante correlatie is tussen het aantal celgenoten en de indruk van de ruimte (hoe meer celgenoten, hoe kleiner de kans om genoeg ruimte te hebben), deze correlatie zwakker is dan men zou vermoeden ($r = -.30$, of liever gewogen door de omvang van de nationale steekproeven $r = -.33$, $p < .001$)²³.

In dit verband lijkt de tijd die gedetineerden elke dag buiten hun cel kunnen besteden een andere belangrijke invloed te hebben. Om dit criterium te meten, werden gedetineerden gevraagd aan te geven hoeveel uren per dag ze mochten besteden buiten hun cel. De gemiddelden van de nationale steekproeven worden weergegeven in Afb. 5. De nationale steekproeven verschillen aanzienlijk op het vlak van dit kenmerk ($p < .001$). Er is eigenlijk een niet zo hoge correlatie, maar wel een significante correlatie tussen de tijd buiten de cel en het gevoel van het hebben van voldoende ruimte, waaruit blijkt dat gedetineerden die meer uren buiten hun

²³ De correlatiecoëfficiënt r varieert tussen de waarden van -1 en 1. Het positieve teken beschrijft parallel correlatie, het negatieve een inverse relatie.

cel doorbrachten eerder het gevoel hadden dat ze genoeg ruimte hadden in hun cel ($r = .21$, gewogen: $r = .25$, $p < .001$).

Afb. 5:   Dagelijkse tijd buiten de cel in uren (gemiddelde, 95% betrouwbaarheids-interval²⁴)

Wat de lay-out van de cel betreft, is het ook essentieel dat er voldoende daglicht is en dat de ramen niet afgedekt zijn of bestaan uit ondoorzichtig glas.²⁵ Iets minder dan één derde van de deelnemers geeft aan dat er niet genoeg natuurlijk licht is om te lezen, de percentages liggen tussen 8% in Finland en 48% in Polen. Bij de beoordeling van deze bevindingen dient men in overweging te nemen dat het niet altijd mogelijk is om deze regel van de EPR in Noord-Europa te observeren als gevolg van de natuurlijke lichtomstandigheden.²⁶

Daarnaast wilden we weten of het mogelijk was om naar buiten te kijken, hetgeen niet enkel betekent dat de ramen niet afgedekt zijn, maar ook dat ze niet te hoog zijn en dat zij niet verborgen worden achter meubels in kleine cellen. Ongeveer één vijfde van de steekproef kon het binnenplein door het raam niet zien, de percentages in de nationale steekproef bevinden zich tussen 6% in Zweden en 62% in Polen.

Met betrekking tot de klimatologische omstandigheden, werden er vragen gesteld over de geschiktheid van de temperatuur in het algemeen en of het warm genoeg was in de winter en niet te warm in de zomer. De bevindingen worden weergegeven in Afb. 6. Men moet in gedachten houden dat slaapzalen vaak verlucht worden, vooral als er rokers aanwezig zijn, zodat het er misschien te koud is in de winter, ook al wordt er in principe voldoende verwarmd. In de zomer worden gedetineerden geconfronteerd met een probleem dat vele mensen in de gemeenschap ervaren: er is geen airconditioning om de temperatuur aan te passen bij warm weer. Maar in tegenstelling tot mensen in de gemeenschap, hebben gedetineerden geen andere middelen om te ontsnappen aan de hitte. Daarom is het mogelijk dat niet alleen de warmte

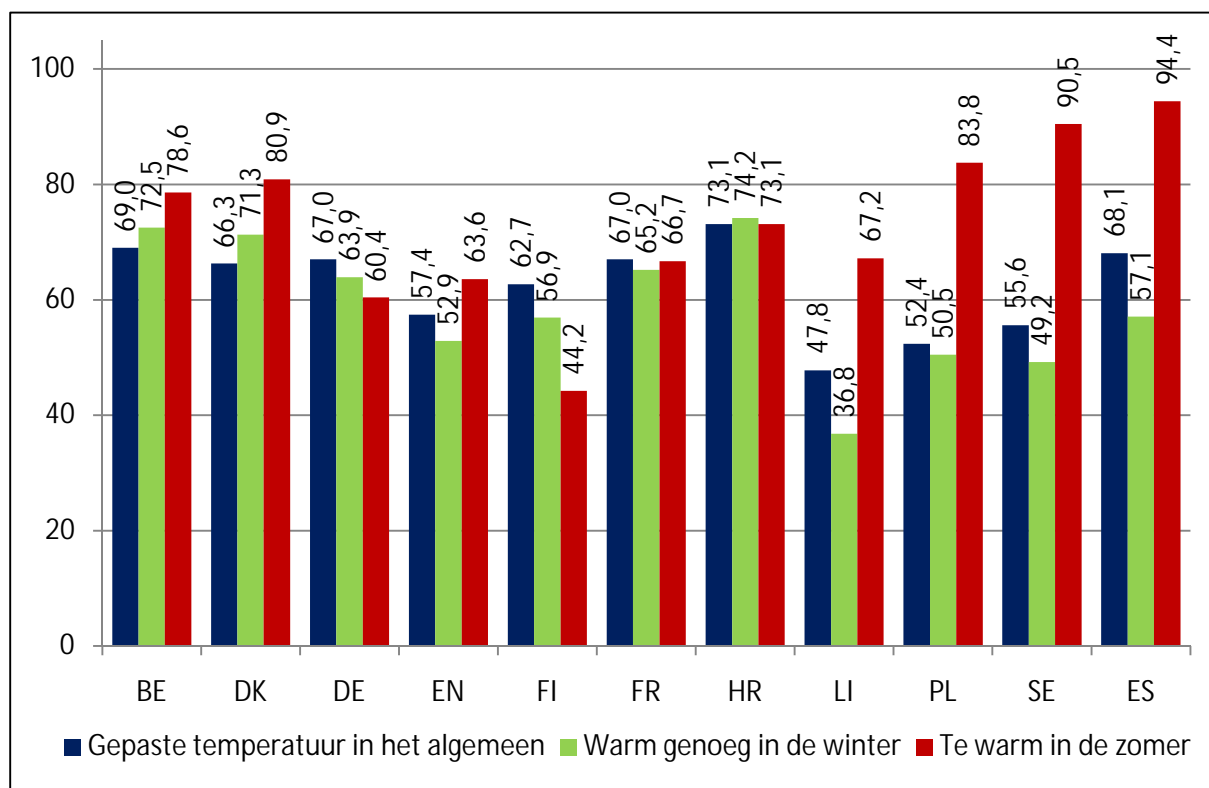
²⁴ Het betrouwbaarheidsinterval voor het gemiddelde is het bereik van de waarden waar de gemiddelde met een bepaalde mate van zekerheid kan worden verwacht.

²⁵ Commentary, Rule 18, p. 46.

²⁶ Cf. Commentary, Rule 18, p. 46.

zelf de gedetineerde stresseert, maar ook het gevoel van overgeleverd te worden aan de genade van de situatie.

Afb. 6:   Temperatuur (%)

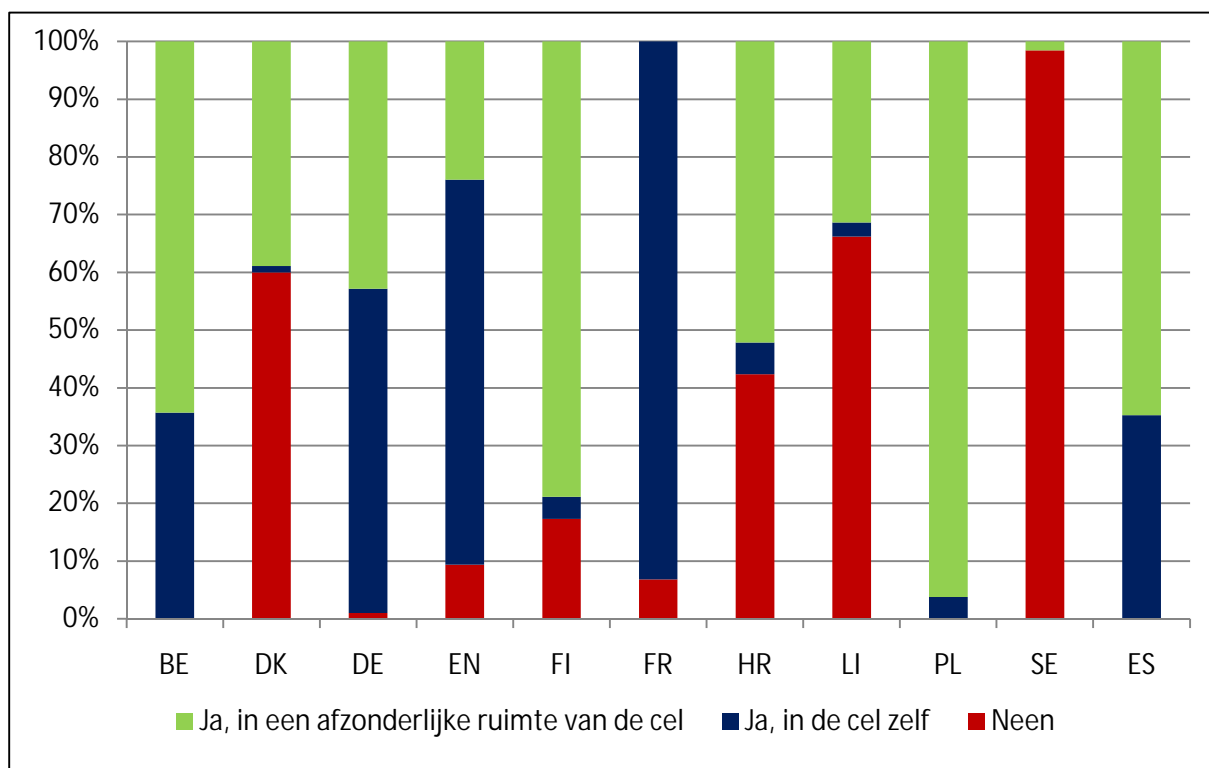
Regels over de hygiënische omstandigheden zijn voorzien in nr. 19 van de EPR. De regel stelt dat gedetineerden ten allen tijden toegang moet hebben tot hygiënisch sanitaire voorzieningen, dewelke de privacy eerbiedigen en dat zij in de gelegenheid dienen te verkeren om, liefst dagelijks maar tenminste twee keer per week een douche of een bad te nemen in adequate voorzieningen.

In totaal beschikten 69,4% van de deelnemers over een toilet in of naast hun cel. 61,4% van deze gedetineerden gaf aan dat dit toilet zich in een aparte ruimte bevond, de overige 38,6% antwoordde dat het toilet zich in de cel zelf bevond. Een kwart van de gedetineerden wiens cel geen toilet bevatte, gaf aan dat zij geen gemakkelijke toegang hadden tot een toilet. Afb. 7 toont aan dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen de nationale steekproeven. In het licht van de normen van de EPR valt het toe te juichen dat een groot deel van de deelnemers toegang heeft gekregen tot sanitaire voorzieningen in hun cel. Maar men moet bedenken dat deze regeling problematisch kan zijn voor gedetineerden in slaapzalen. Indien er slechts één toilet is voor een grote slaapzaal, kan dit vaak onvoldoende zijn afhankelijk van het werkelijk aantal bewoners. Er bestaat dus een mogelijke bron van conflict en controle op de toegang van het toilet, hetgeen kan resulteren in pesterijen van celgenoten.

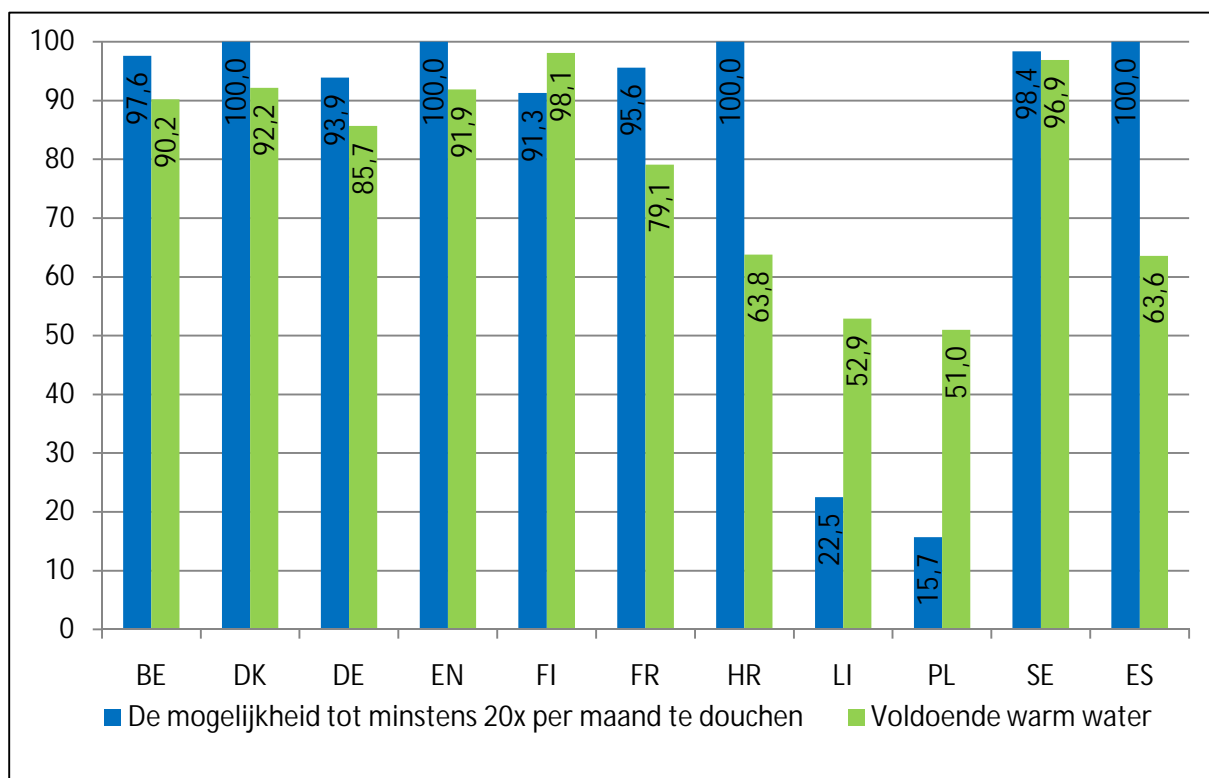
Wat het nemen van een douche of een bad betreft, verklaarde 74% van de steekproef dat zij dit dagelijks of ten minste zo vaak als ze wilden konden doen. Echter, één vijfde van de deelnemers kon slechts vier keer per maand douchen. Het waargenomen minimum betrof eens per maand en dit werd verklaard door zes gedetineerden. Het is van cruciaal belang voor gedetineerden die werken om op zijn minst na het werk toegang te hebben tot een douche, omdat het grootste deel van hun werk lichamelijk veeleisend is. Gebaseerd op 20 werkdagen

per maand, had drie kwart van de steekproef deze mogelijkheid. Ook ongeveer drie kwart van de deelnemers verklaarde dat ze het water warm genoeg vonden (Afb. 8).

Afb. 7: Heeft u een toilet op cel? (%)

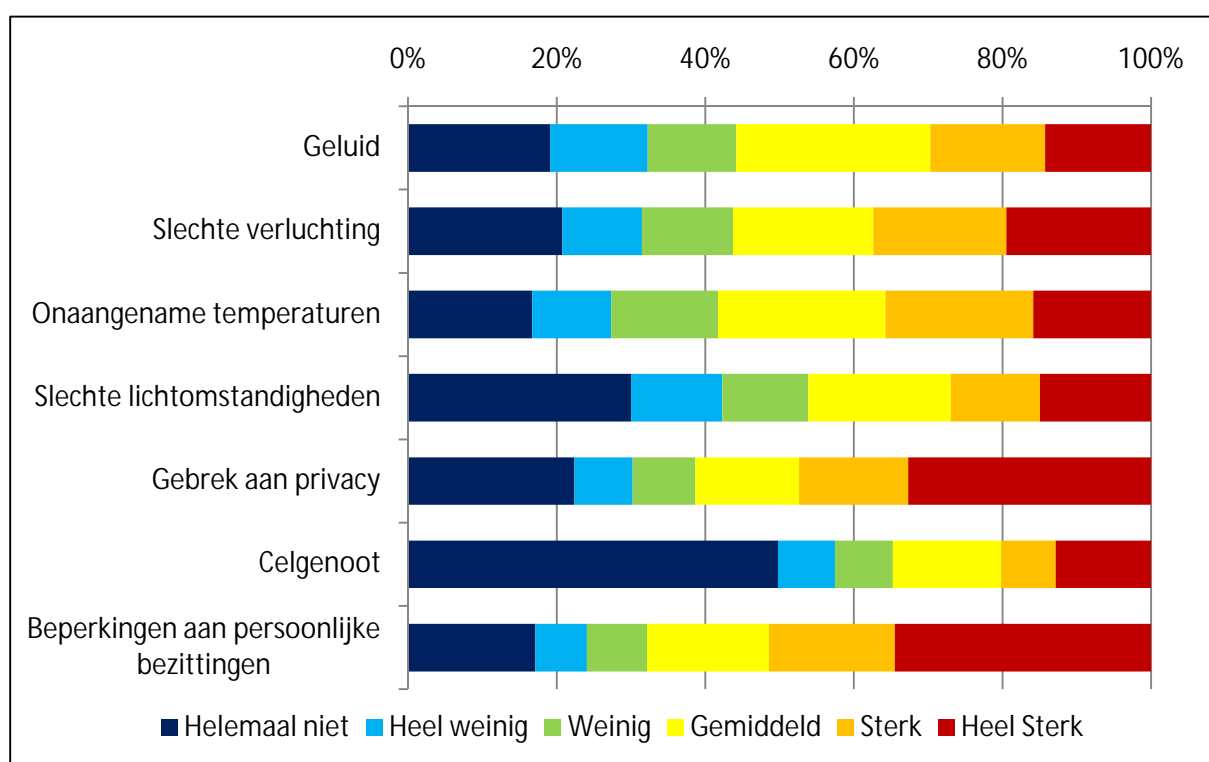
Afb. 8: Sanitaire voorzieningen (%)

Aan het einde van het deel over de accommodatie, werden de deelnemers gevraagd aan te geven hoeveel ze werden gestresseerd door bepaalde kenmerken van hun huisvesting (6-punten Likert schaal, 1 = helemaal niet, 2 = weinig, 3 = weinig 4 = gemiddeld, 5 = sterk, 6 = zeer sterk). De resultaten voor de hele steekproef worden gepresenteerd in Afb. 9. Het moet in gedachten worden gehouden dat er een significante correlatie bestaat tussen de stress die wordt veroorzaakt door medecelgenoten en het aantal celgenoten ($r = ,52$; $p < .001$) en ook tussen de stress die wordt veroorzaakt door een gebrek aan privacy en het aantal celgenoten ($r = ,28$, $p < .001$), zoals kon worden verwacht. Maar de verschillende waarden van deze correlaties tonen aan dat gedetineerden niet alleen door andere gedetineerden gestoord worden in hun persoonlijke levenssfeer. Dit item bevatte vermoedelijk tevens stress veroorzaakt door de controle uitgevoerd door het personeel.

Afb. 9: Gespannen door ... (6-punten Likert schaal, %)

5. Activiteiten

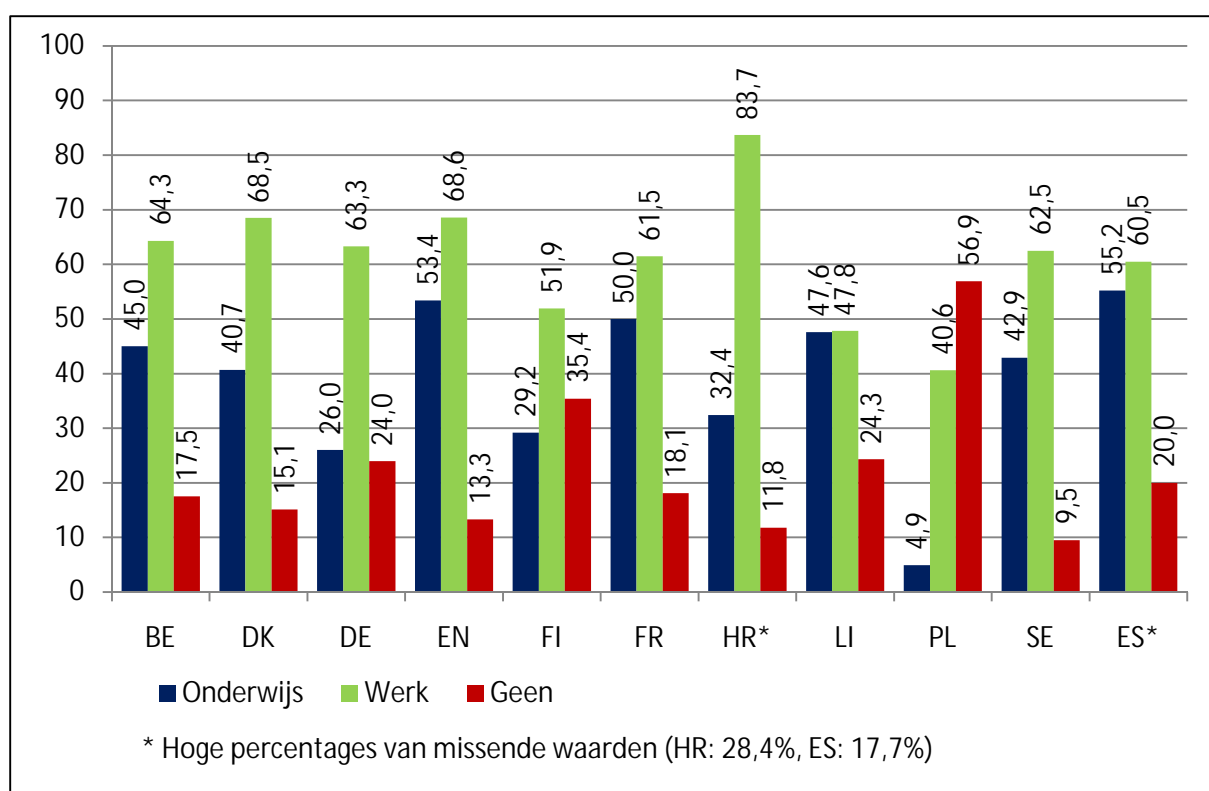
De tijd vullen met zinvolle activiteiten is vooral belangrijk voor langgestrafte gedetineerden.²⁷ Werk en onderwijs, recreatieve activiteiten alsook contacten met de buitenwereld zijn essentieel als doelgericht tijdverdrijf. Maar volgens de Recommendation over langgestrafte gedetineerden, hebben deze activiteiten ook andere functies: Werk en onderwijs zijn bedoeld om zich voor te bereiden op het leven na de invrijheidsstelling, vrijetijdsactiviteiten en contacten met de buitenwereld worden verondersteld de schadelijke effecten van de gevangenisstraf te voorkomen of tegen te gaan. Het is belangrijk dat gedetineerden kansen gegeven worden voor het maken van persoonlijke keuzes in zoveel als mogelijke delen van het dagelijkse leven (nr. 21). De EPR bevatten meer gedetailleerde regels over de activiteiten. Ten aanzien van het regime, is er een algemene aanbeveling in nr. 25 van de EPR waarin staat dat gedetineerden een evenwichtig programma van activiteiten dient te worden aangeboden.

²⁷ CPT 2001, § 33; Report, Rule 10, § 50.

5.1 Onderwijs en Werk

Meer dan driekwart van de deelnemers namen deel aan onderwijs en opleiding of werk of deden beiden. Iets minder dan 40% nam deel aan onderwijsprogramma's, beroepsopleiding of andere opleidingen, iets minder dan 60% werkte (Afb. 10). De bevindingen uit Kroatië en Polen zijn opvallend. Terwijl 84% van de Kroatische deelnemers aangaf dat ze werkten (geldig procent; hoog percentage ontbrekende waarden: 28,4%), gaf 57% van de Poolse deelnemers aan dat ze niet werkten en niet deelnamen aan het onderwijs. Het lijkt erop dat de twee Kroatische gevangenisgenissen die onderdeel uitmaakten van dit onderzoek heel goed waren in het verschaffen van werk voor hun gedetineerden. De twee Poolse gevangenisgenissen echter leken moeilijkheden te hebben met het beschikbaar maken van werk of soortgelijke activiteiten voor gedetineerden.

Afb. 10: Werk and onderwijs per land (meerdere antwoorden mogelijk, %)

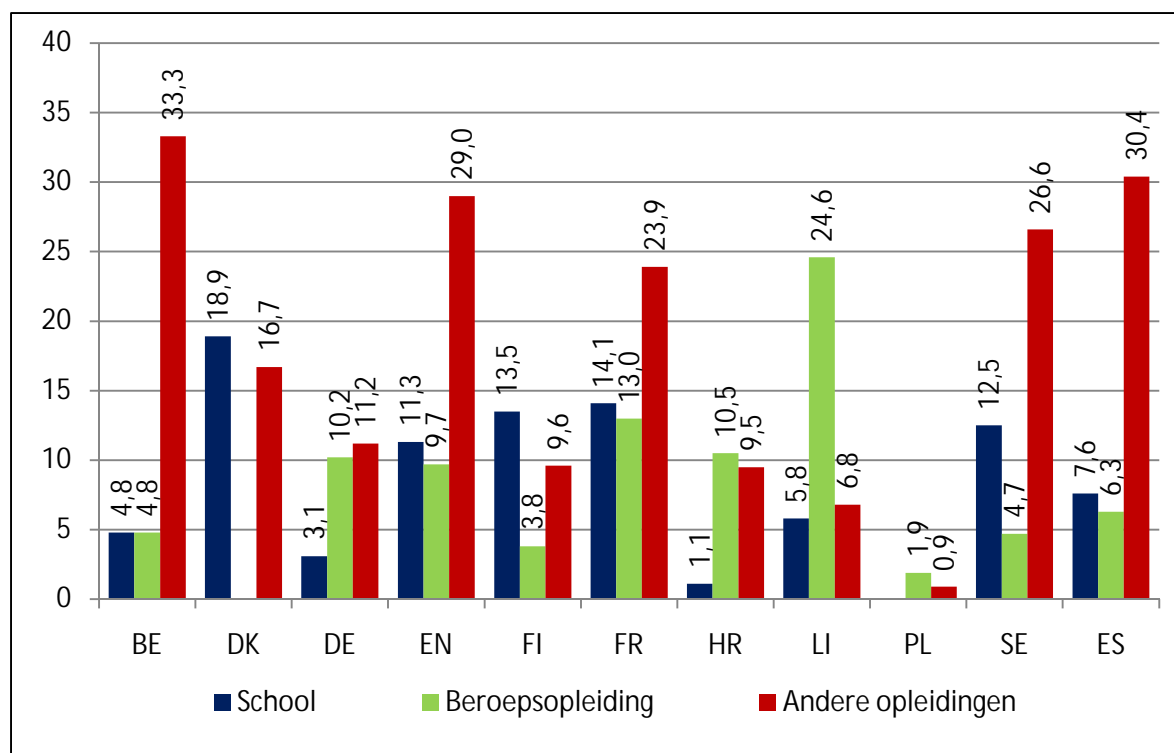
Regels over onderwijs en opleiding kunnen gevonden worden in nr. 28 van de EPR. De regel stelt dat elke gevangenis toegang dient te verschaffen tot uitgebreide educatieve programma's. De individuele behoeften van gedetineerden, alsook hun wensen dienen in rekening te worden gehouden. Voorrang zal worden verleend aan gedetineerden met moeilijkheden op het vlak van lezen, schrijven en rekenen en aan degenen die nood hebben aan basis- en beroepsonderwijs. Bovendien stelt nr. 26.5 van de EPR dat de beroepsopleiding voornamelijk aan jonge gedetineerden moet worden verstrekt.

Onze vragen over onderwijs en opleiding bevatten drie categorieën: "school", "beroepsopleiding" en "andere opleidingen". De gedetineerden werden gevraagd om hun cursussen in te delen volgens deze categorieën. Aangezien hun indeling niet altijd duidelijk was en aangezien sommige deelnemers meer dan één cursus binnen een categorie benoemden, werden de drie categorieën in grote lijnen begrepen als data-input om zoveel mogelijk informatie te verzamelen. "School" bevatte niet enkel verschillende niveaus van kwalificaties, maar ook enkele onderwerpen, en er bevonden zich ook onderwijs- en beroepsonderwijsmaatregelen on-

der de "andere opleidingen". Met dit in gedachten, benoemden 83 gedetineerden (7,9% van de totale steekproef) een maatregel met betrekking tot school, 109 gedetineerden meldden een beroepsopleiding (10,4%) en 168 gedetineerden een andere opleiding (16%).

Afb. 11 toont de percentages van gedetineerden die een opleiding volgden in de nationale steekproeven. Het moet worden opgemerkt dat het mogelijk was om meerdere antwoorden te geven. De meest opmerkelijke bevindingen zijn het grote aandeel Litouwse gedetineerden die een beroepsopleiding volgen en de hoge percentages van gedetineerden uit België, Engeland, Frankrijk, Zweden en Spanje die een andere opleiding volgen. Dit laatste resultaat is voornamelijk het gevolg van deelname aan universitaire cursussen op afstand (zie hieronder voor details).

Afb. 11: Lopend onderwijs en opleiding (meerdere antwoorden mogelijk, %)

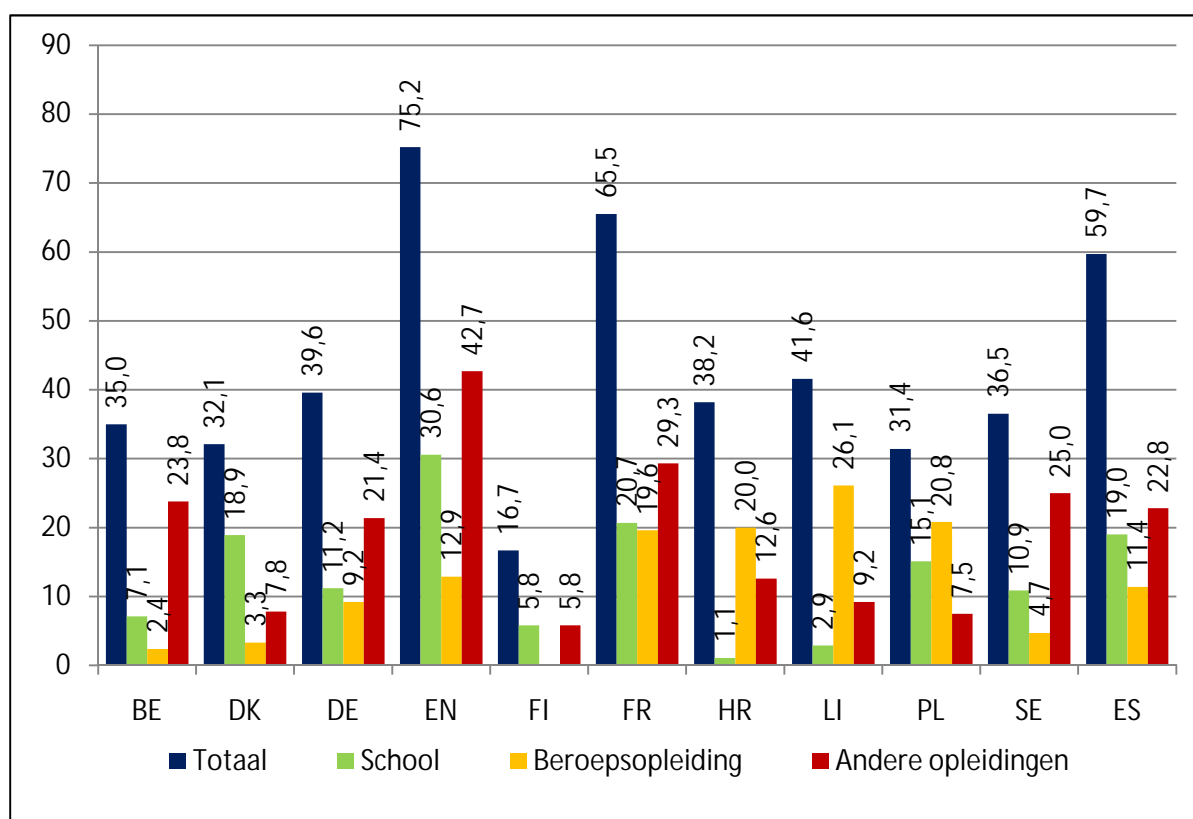

De deelnemers gaven een breed scala aan cursussen: voor school met inbegrip van die activiteiten dewelke gecodeerd werden als "andere opleidingen", verklaarde het merendeel van de bevrageden een algemene ingangskwalificatie voor de universiteit (29 in totaal), 24 gedetineerden beoogden het afstuderen na tien jaar van school, 18 gedetineerden volgde een cursus in de landstaal²⁸ en 17 een cursus in een vreemde taal. Twaalf gedetineerden namen een ander onderwerp en vier gedetineerden volgden een cursus in lezen, schrijven en rekenen. De meest voorkomende beroepsopleiding, met inbegrip van die cursussen geteld als "andere opleidingen", situeerde zich in de metaalindustrie (32 in totaal, 18 van deze volgden lessen). 15 gedetineerden meldden een elektrotechnische opleiding, 14 gedetineerden volgden tuinieren of landbouw, twaalf gedetineerden volgden een bouwopleiding en acht volgden een cateringopleiding. Onder de andere cursussen, werden universitaire opleidingen (53) en computercursussen (44) het vaakst genoemd. Onder de vele andere cursussen die zelden werden genoemd, bevonden zich bijvoorbeeld de voorbereiding op het beroepsleven, ambachten, boekhouding, administratie, kunst, en het huishouden.

²⁸ Het was niet mogelijk om onderscheid te maken tussen de verschillende niveaus van taalcursussen. Vandaar dat de categorie "binnenlandse taal" tevens alfabetiseringsklassen omvat.

Bovendien werden gedetineerden gevraagd of zij al enkele studies of opleiding hadden afgerond tijdens hun opsluiting. 45% verklaarde dit te hebben gedaan. Ook hier konden de deelnemers schoolcursussen, beroepsopleidingen en andere opleidingen weergeven en er werden dan ook dezelfde problemen met de indeling van de antwoorden als voor de vraag over het lopende onderwijs en opleiding vastgesteld. 13% voltooide een schoolcursus, iets minder dan 15% een beroepsopleiding en 18,5% een andere opleiding. De respectievelijke percentages in de nationale steekproeven worden gepresenteerd in Afb. 12. De genoemde opleidingen en hun frequentie zijn ongeveer hetzelfde als voor het lopende onderwijs en opleiding. Het hoge aandeel van de deelnemers uit Frankrijk en Spanje die reeds een opleiding voltooid hadden, kan betrekking hebben op de tijd die ze reeds doorlopen hebben van de huidige straf. Terwijl het gemiddelde voor de gehele steekproef ongeveer zes jaar bedraagt, hadden de Franse deelnemers gemiddeld reeds negen en een half jaar volbracht en de Spaanse bijna tien jaar. Vandaar dat de Franse en Spaanse deelnemers meer tijd gehad hebben om deel te nemen aan deze activiteiten. Het hoge percentage van Engelse deelnemers die een opleiding voltooid hadden is niet te wijten aan de reeds volbrachte detentietijd, aangezien deze lager ligt dan voor de gehele steekproef. Maar de deelname aan onderwijs en opleiding is relevant in de stimuleringsregeling en de verdiende privilegeregeling.²⁹

Afb. 12: Voltooide studies en opleidingen (meerdere antwoorden mogelijk, %)

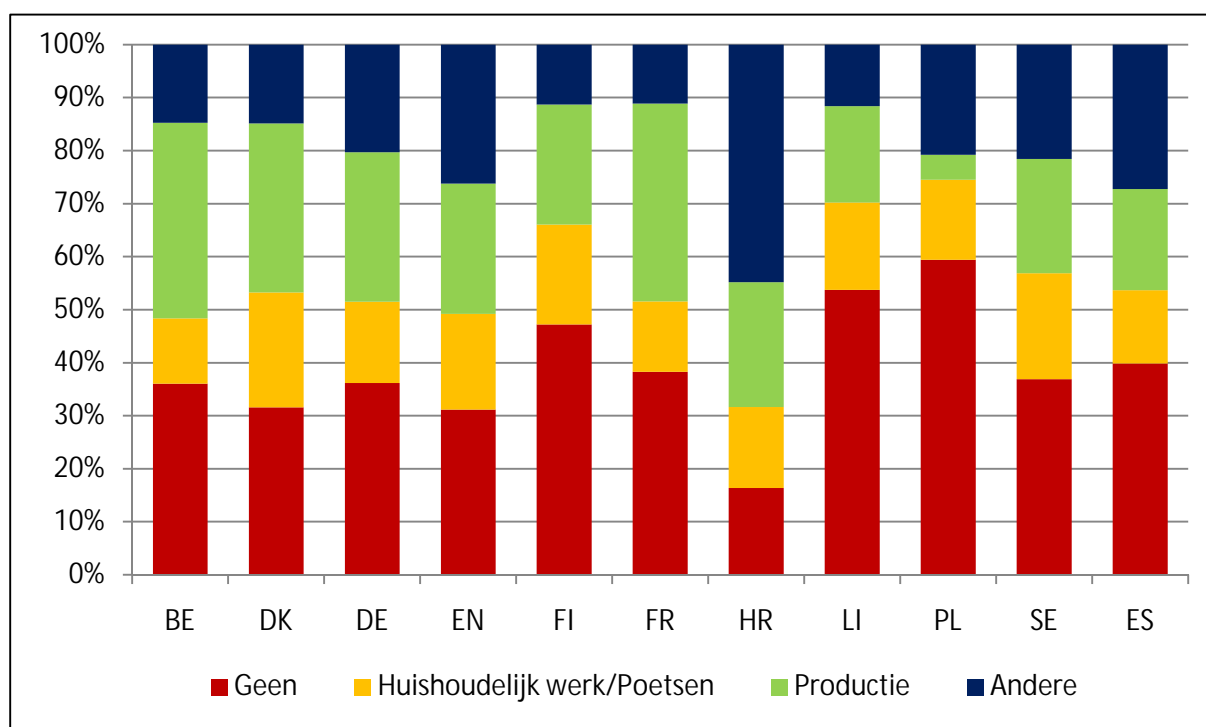
Wat het gevangeniswerk betreft, stelt nr. 26.1 van de EPR dat het een positief element betreft van het gevangenisregime dat nooit mag worden gebruikt als een straf. Gevangenisautoriteiten worden verzocht om voldoende en zinvol werk te voorzien dat het vermogen van de gedetineerden om in hun levensonderhoud te voorzien na de invrijheidsstelling ondersteunt. Verder dient het gevangeniswerk zo dicht mogelijk aan te sluiten bij soortgelijke werkzaam-

²⁹ Cf. Prison Service Order 4000 (Incentives and Earned Privileges), no. 3.12.

heden in de gemeenschap, inclusief werkpatronen, om alzo gedetineerden voor te bereiden op de voorwaarden van het normale beroepsmatige leven. Er dient een billijke vergoeding voor de werkzaamheden te worden voorzien en gedetineerden mogen ten minste een deel van hun winsten besteden aan persoonlijke bezittingen en steun voor hun gezin.

In onze enquête werd werk geïnclassificeerd als "huishoudelijk werk/poetsen", "productie" en "andere werkzaamheden". De deelnemers werden gevraagd om hun beroep in de juiste categorie te plaatsen en om hun wekelijkse arbeidstijd weer te geven, alsook of ze werden betaald voor hun werk. Afb. 13 toont het percentage gedetineerden dat in de instelling werkt, alsook de aard van het werk in de nationale steekproeven.

Afb. 13: Gevangeniswerk (%)

Het bereik van de werkgelegenheid in de productie en andere werkzaamheden is zo divers als het onderwijs en de opleidingen, omdat alleen de categorie huishoudelijk werk (134 gedetineerden) klein gehouden werd. Het meest voorkomende antwoord in de categorie productie was stukwerk: 57 van de 209 productiearbeiders verklaarde dat ze ofwel producten samenbrachten, waarbij ze uit elkaar genomen werden, of ze verpakt dienden te worden, afhankelijk van de aard van de order. Vijf gedetineerden werkten in de luchtvaartindustrie en drie in de matrassoortproductie; deze banen lijken ook meer op stukwerk dan op een soort van gekwalificeerde training. Een andere grote groep van 37 deelnemers werkten in de metaalindustrie (bijv. lassen, gereedschap maken en smid). Houtbewerking (bijv. timmerman), tuinieren en landbouw, alsmede kleermakerij werden ook vaak vermeld. Nationale afwijkingen van dit patroon konden worden gevonden in Kroatië waar er geen stukwerk beschikbaar was, maar vooral metaalindustrie en houtbewerking (vergelijkbaar in Litouwen), in Denemarken waar tuin- en landbouw het vaakst genoemd werd, ook in Engeland waar veel deelnemers werkzaam waren in het tuinieren, en in Duitsland, waar gevangenen het beroep van kleermaker het vaakst meldden.

Onder "andere werkzaamheden" waren de meest genoemde banen onderhouds- of nutsvoorzieningstaken, bijvoorbeeld in de keuken (67 van 199 gedetineerden) en in de wasserij (21 gedetineerden). Deze categorie omvat diverse activiteiten, zoals werken in de bibliotheek, er-

gotherapie, gevangenisnieuwsbrief, winkels, schoenmakerij, religieuze aanhanger, het produceren van luisterboeken, assistent-docent en sporttrainer. Er waren afwijkingen in de meest voorkomende beroepen binnen de nationale steekproeven van Frankrijk, waar het bibliotheekwerk het vaakst genoemd werd, in Litouwen waar de meeste gedetineerden werkten in de branche van verwarmingsinstallaties en in Denemarken waar schilderen en decoreren fungeerden als de meest voorkomende "andere werkzaamheden".

Tab. 4 toont de middelen alsook minima en maxima van de arbeidstijd in alle categorieën en het percentage van deelnemers die werden betaald voor hun werk aan. Het meest opvallende was dat niet alle gedetineerden aangaven dat ze werden betaald voor hun werk, hetgeen in strijd is met de internationale aanbevelingen. Degenen die niet betaald werden zijn maar een kleine groep onder de werkende gedetineerden (37 van 619 gedetineerden = 6%). Er is geen verschil in het soort beroep tussen gedetineerden die beloond werden en degenen die niet beloond werden. Met betrekking tot de wekelijkse arbeidstijd, valt op dat de niet-betaalde werknemers minder uren werkten dan de gemiddelde arbeidstijd van de overeenkomstige nationale steekproef in de respectievelijke categorie van werken, maar ook niet alle onbetaalde werknemers hadden altijd de kortste werktijden. Bovendien verklaarden sommige deelnemers werktijden die zich ruim boven het gemiddelde bevonden. Men kan dus geen verklaring afleiden van de feitelijke bezetting en de arbeidstijd evenals van het feit waarom deze gedetineerden niet werden betaald. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat sommige deelnemers hun onvrede uitten over de lage lonen door middel van het beantwoorden van deze vraag met een "neen".

Bijzonderheden in dit verband dewelke van toepassing zijn op de Poolse en de Spaanse substeekproef: Volgens de Poolse Code inzake de tenuitvoerlegging van Straffen wordt gevangeniswerk in principe vergoed (art. 123), maar gedetineerden kunnen toestemming geven om deel te nemen aan onbetaald huishoudelijk werk in de gevangenis of voor de gevangenisadministratie voor een periode van maximaal 90 uur per maand (art. 123a). In Spanje werden huishoudelijk werk en het schoonmaken niet vergoed tot een wijziging in de wet van maart 2009, die plaatsvond na de dataverzameling voor dit onderzoek. Gedetineerden die dit soort van werk deden, ontvingen wel andere stimulerings. Deze bijzonderheden kunnen binnen deze substeekproeven de lage percentages van betaalde werknemers onder de huishoudelijke werkers en degene die een andere vorm van nutsvoorzienend werk verrichtten, verklaren.

Daarnaast is het opvallend dat, hoewel de gemiddelde arbeidstijd meestal lijkt op deze in de gemeenschap, er ook zeer korte en zeer lange werktijden bleken te bestaan. Een korte arbeidstijd kan niet alleen worden verklaard door een gebrek aan banen omdat er geen nationale steekproef is waarbij er slechts korte werktijden zijn in één of andere categorie. Ten aanzien van huiswerkers en poetsers, zijn er twee verklaringen voor extreme werktijden mogelijk: Een zeer korte arbeidstijd kan te wijten zijn aan het feit dat sommige deelnemers de tijd weergaven dat ze bezig zijn met het schoonmaken van hun eigen cel, dewelke heel goed een paar uur per week kan bedragen. Zeer lange werktijden kunnen gebaseerd zijn op de perceptie dat men als een huiswerker of schoonmaker 24 / 7 dienstdoet en niet alleen tijdens de normale arbeidstijd. Wat de productie en andere werkzaamheden betreft, zijn zulke algemene verklaringen niet duidelijk. Korte werktijden kunnen te wijten zijn aan gedetineerden die deelnemen aan ofwel onderwijs, ofwel opleiding of behandelingsprogramma's. De gegevens voorzien geen verklaring voor werktijden boven het gemiddelde of werkuren die langer zijn dan gebruikelijk in het desbetreffende land. Als deze lange werkuren werkelijkheid zijn dient dit veranderd te worden, niet alleen omdat zij niet in overeenstemming zijn met de EPR, maar ook omdat hierdoor minder banen aan verschillende gedetineerden kunnen worden aangeboden.

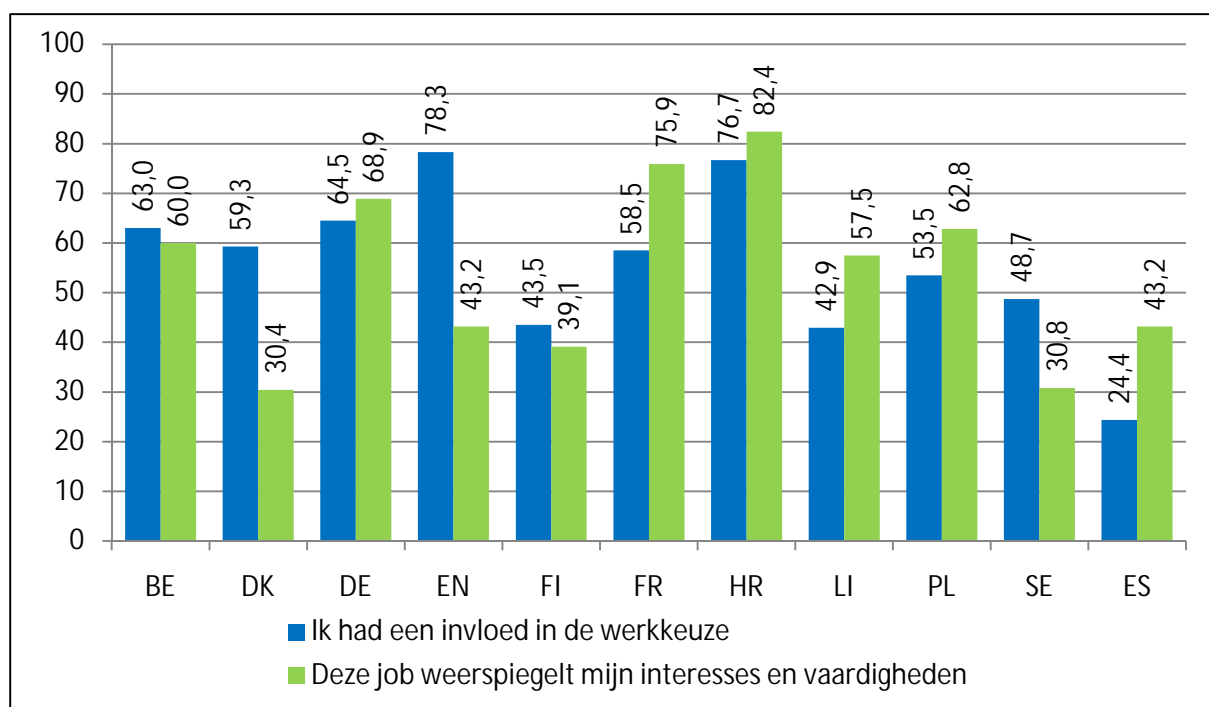
Tab. 4: Werktijd en vergoeding

Land	Huishoudelijk werk		Productie		Ander werk	
	Werktijd	Betaald (%)	Werktijd	Betaald (%)	Werktijd	betaald (%)
België	14,7 (4-32)	100,0	29,9 (20-40)	100,0	42,0 (20-60)	100,0
Denemarken	32,0 (3,5-47)	100,0	32,2 (6-37)	100,0	36,5 (25-50)	100,0
Duitsland	40,0 (20-56)	100,0	36,9 (30-40)	100,0	37,7 (20-49)	95,0
Engeland	31,3 (3-96)	100,0	24,8 (1-42)	100,0	21,1 (2,5-40)	100,0
Finland	41,7 (8-60)	90,0	32,1 (20-40)	100,0	28,8 (20-35)	100,0
Frankrijk	26,7 (7-50)	90,9	27,7 (5-35)	97,0	23,2 (10-35)	60,0
Kroatië	40,3 (16-52)	92,3	40,0 (38,5-42)	100,0	41,2 (4-58)	100,0
Litouwen	25,0 (1-56)	90,0	39,3 (8-80)	97,0	36,6 (5-70)	100,0
Polen	19,0 (1,5-60)	43,8	32,3 (20-38,5)	80,0	30,0 (7-42)	77,3
Zweden	33,3 (7-40)	100,0	31,3 (20-40)	100,0	25,9 (6-38)	100,0
Spanje	21,6 (4-40)	55,6	23,8 (17-40)	84,6	25,8 (8-40)	83,3

Er is reeds opgemerkt dat een middel om de negatieve gevolgen van een opsluiting te verminderen is om gedetineerden zoveel mogelijk kansen te bieden voor het maken van persoonlijke keuzes om alzo het verlies van autonomie en de creatie van een gevoel van controleverlies te voorkomen.³⁰ Werk is een onderdeel van het dagelijks leven waar er een mogelijkheid voor keuze kan worden geboden. De deelnemers werden daarom gevraagd om aan te geven of zij enige invloed hadden bij het kiezen van hun werk en of binnen dit werk hun interesses en vaardigheden tot uiting kwamen. Bevindingen worden gepresenteerd in Afb. 14.

Er is een correlatie tussen deze twee vragen: Gedetineerden die aangaven dat ze invloed hadden op de keuze van hun werk, hadden meer kans om te stellen dat ze geïnteresseerd waren in het werk dat zij deden ($r = .39$, resp. $r = .40$, als gewogen door de omvang van de nationale steekproef, $p < .001$). In de nationale steekproeven varieert de correlatie; Zweden en Spanje hebben de hoogste correlatie ($r = .60$, $p < .001$), Kroatië ($r = .29$, $p = .05$) en Polen ($r = .34$, $p = .05$) de laagste. In de Deense substeekproef is er geen significante correlatie. Deze verschillen kunnen de variaties in het assortiment van de aangeboden banen in de instellingen weer spiegelen, want hoewel gedetineerden een keuze kunnen hebben uit een kleine selectie, is het mogelijk dat deze selectie als geheel niet strookt met hun interesses en vaardigheden.

30 Cf. Report, §§ 91 pp.98; van Zyl Smit/Snacken 2009, p. 53 pp.

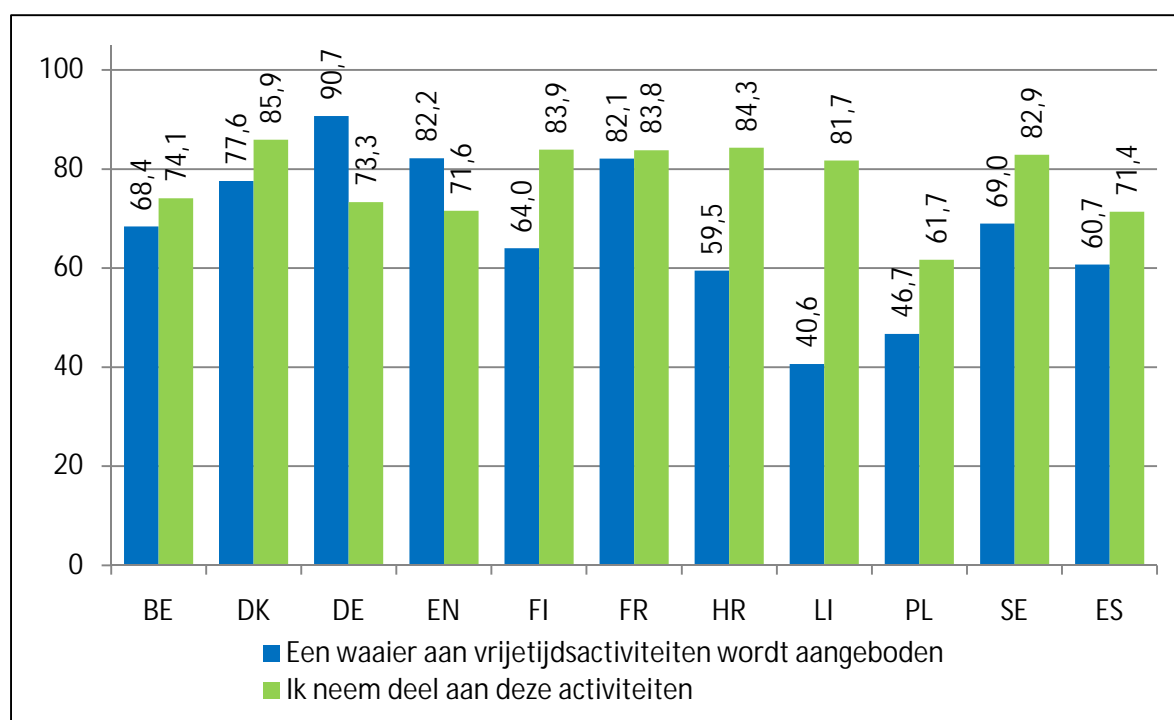
Afb. 14: De toewijzing van werk: de invloed en interesses van gedetineerden (%)

5.2 Recreatie en Lichaamsbeweging

Regel nr. 27 van de EPR handelt over lichaamsbeweging en recreatie en doet aanbevelingen over hoe de vrije tijd dient te worden georganiseerd. Gedetineerden dienen de gelegenheid te krijgen om aan lichaamsbeweging te doen in de frisse lucht gedurende minstens een uur per dag en er moeten alternatieve regelingen voorzien worden bij slecht weer. Een adequate keuze aan sport- en recreatiemogelijkheden moet worden verstrekt, bijvoorbeeld door het voorzien van installaties en apparatuur. Andere vrijetijdsactiviteiten, zoals spelletjes, culturele activiteiten en hobby's dienen ook te worden voorzien. Gedetineerden dienen de toestemming te krijgen om deze activiteiten zelf te organiseren, voor zover dit mogelijk is. Bovendien dienen gedetineerden de mogelijkheid te krijgen om met elkaar te associëren tijdens de training en tijdens andere vrijetijdsactiviteiten.

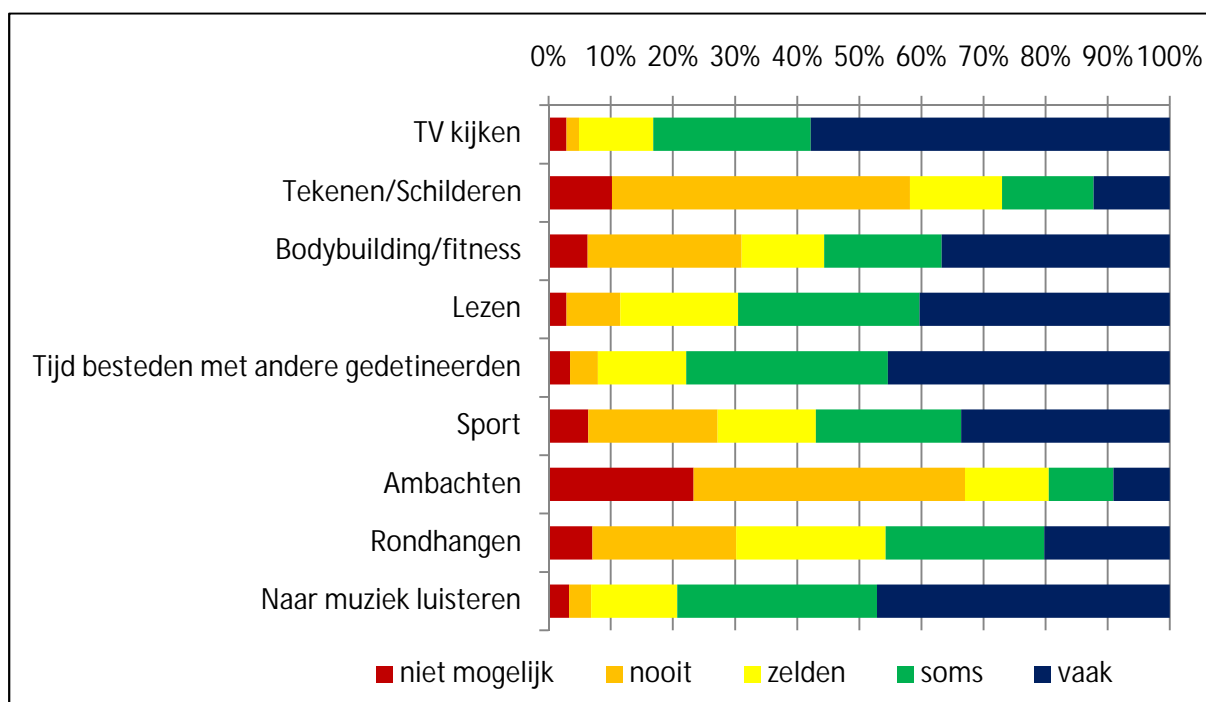
In dit onderzoek werden gedetineerden gevraagd aan te geven of de instelling enige vrijetijdsbesteding aanbood en zo ja, of zij hieraan deelnamen (Afb. 15). Men zou kunnen vermoeden dat er een correlatie bestaat tussen de deelname aan vrijetijdsactiviteiten en de lengte van de dagelijkse tijd verwijderd van cel, omdat gedetineerden met meer tijd buiten de cel een grotere kans hebben om gebruik te maken van het aanbod. Er is sprake van een significante maar zwakke correlatie ($r = ,14$ resp. $r = ,17$, indien gewogen naar grootte van de nationale steekproef, $p = .001$).

Afb. 15: Recreatiemogelijkheden (%)

Om een overzicht te krijgen van het recreatieve gedrag van de deelnemers, werden ze gevraagd aan te geven aan welke recreatieve activiteiten zij meestal deelnemen en hoe vaak (5-punten Likert schaal: 1 = niet mogelijk, 2 = nooit, 3 = vaak, 4 = soms, 5 = vaak; Afb. 16). Een groot deel van de deelnemers gaf aan dat zij vaak deelnamen aan meer passieve bezigheden zoals tv kijken of luisteren naar muziek. De meeste van hen namen zelden of nooit deel aan creatieve activiteiten zoals tekenen of handwerk, maar men dient wel rekening te houden met het feit dat een relatief hoog percentage gedetineerden antwoordde dat dit aanbod niet beschikbaar was in hun gevangenis. Dit is opmerkelijk, aangezien deze twee hobby's niet afhankelijk zijn van de aanschaf van dure apparatuur, zoals bij tv kijken of muziek luisteren wel het geval is.

Ten aanzien van alle genoemde categorieën van recreatieve activiteiten verschillen de nationale steekproeven aanzienlijk, hoewel er geen sluitend patroon is. Vooral de voor de hand liggende veronderstelling dat gedetineerden uit Kroatië, Litouwen en Polen, waar de economische omstandigheden – zelfs – slechter zijn dan in de andere landen, minder vaak tv kijken of naar muziek luisteren, kon niet worden bevestigd. Alleen Kroatië – en Frankrijk – wijken af van de gehele steekproef voor het bekijken van TV (MD totaal = 5, MD Kroatië en Frankrijk = 4). De hoge percentages van Poolse en Litouwse deelnemers met betrekking tot het televisie kijken (LI: 62%; PL: 54%) en het muziek luisteren (LI: 52%, PL: 42%), kan deels verklaard worden door de gezamenlijke huisvesting, omdat dit criterium wordt bereikt als slechts één celgenoot eigenaar is van de apparatuur. Bovendien kan men moeilijk ontsnappen van tv of muziek die aanwezig is in een slaapzaal. Een andere voor de hand liggende veronderstelling kon ook niet worden bevestigd: De frequentie van de gependeerde tijd met andere gedetineerden neemt niet toe met het aantal celgenoten. Maar er is een significante, doch zwakke correlatie tussen deze activiteit en de duur van de dagelijkse tijd van cel verwijderd ($r = ,13$ resp. $r = ,16$ gewogen, $p = .001$). De deelnemers lijken een onderscheid gemaakt te hebben tussen gedwongen en vrijwillige associatie.

Afb. 16: Vrijtijdsactiviteiten (5-punten Likert schaal)

Naast deze typische vrijetijdsbestedingen, hebben we in een open vraag ook gepeild naar andere activiteiten. Er waren 310 antwoorden in totaal, afkomstig van 241 gedetineerden. De tien meest genoemde activiteiten zijn: het spelen van games (33), leren/studeren (30), het schrijven van brieven (29), op de computer bezig zijn (24), het maken van muziek (23), koken (19), het spelen van videospellen (17), een wandeling maken (15), telefoneren (13), en potje biljarten of darten (10). Onder de activiteiten die slechts sporadisch genoemd werden, bevinden zich bijvoorbeeld werken aan de gevangenisnieuwsbrief, het verzorgen van planten of dieren, godsdienst, kruiswoordraadsels en het studeren van gevangenisrecht. Deelnemers besteden gemiddeld 4,9 uur per dag aan recreatie, variërend van 3,8 uur in Engeland en 6,1 uur in Litouwen. De nationale steekproeven verschillen aanzienlijk op dit punt ($p < .001$).

372 deelnemers beantwoordden de vraag over welk aanbod ze zouden willen hebben als vrijetijdsbesteding. Het verlangen naar meer sportmogelijkheden valt op aangezien het van de in totaal 440 antwoorden, 157 keren werd vermeld. Gedetineerden vroegen voornamelijk om bepaalde soorten sport, zoals voetbal of volleybal, maar ook voor sportfaciliteiten zoals een fitnessruimte of een atletiekbaan. Veel minder vaak werd door de deelnemers een verlangen naar meer creatieve activiteiten (bijvoorbeeld theatergroep of band, 45) en naar meer opleidingsmogelijkheden geuit. Daarnaast werd heel vaak aangegeven dat ze graag meer tijd buiten de cel wilden spenderen, meer bezoek wensten te ontvangen, tot een algemeen breder scala aan recreatieve activiteiten en de mogelijkheid om een dag de gevangenis te verlaten.

In de meeste nationale steekproeven, is er een vergelijkbare classificatie van de verzoeken. Men moet in gedachten houden dat zelfs de meest genoemde aanvragen sporadisch blijven vanwege het brede scala van wensen in de steekproeven en het relatief grote aantal ontbrekende antwoorden. Er waren verschillen in Engeland waar "meer bezoeken" één van de drie meest voorkomende wensen betrof; in Frankrijk waren meer creatieve activiteiten, culturele activiteiten en meer groepsgesprekken met mensen van buiten de drie meest voorkomende wensen; in Litouwen stond biljart op de tweede plaats; in Polen stond meer tijd buiten de cel en meer bezoeken op de tweede en derde plaats, en in België stond het krijgen van dagvrij-

heden op de tweede plaats. In hoeverre deze wensen een werkelijke deprivatie weerspiegelen kan niet worden afgeleid uit de huidige gegevens. De wens voor meer bezoek is waarschijnlijk het gevolg van het feit dat er in Engeland en Polen geen mogelijkheden bestaan voor intiem familiebezoek, terwijl gedetineerden weten dat dit wel mogelijk is in andere Europese landen. De wens van de Poolse deelnemers voor meer tijd buiten de cel kan ook te wijten zijn aan de zeer korte tijd dat zij van cel zijn (zie Afb. 5).

5.3 Contact met de buitenwereld

Gelet op de contacten met de buitenwereld, het belangrijkste maar niet enige punt betreft contact met familie, hetgeen beschermd wordt door art. 8 EVRM (recht op eerbiediging van privé- en gezinsleven). De Recommendation over langgestrafte gedetineerden classificeert de bescherming van de familiebanden als bijzonder belangrijk wanneer het gaat om het voorkomen van de schadelijke effecten van het gevangenisleven. Zo stelt nr. 22 dat "bijzondere inspanningen moeten worden geleverd om het wegvallen van familiebanden te voorkomen". Hierdoor dienen onder andere correspondentie, telefoongesprekken en bezoeken zo vaak als mogelijk en met zo veel mogelijk privacy te worden toegestaan, maar veiligheids- en beveiligingsnoden kunnen maatregelen ter beperking van deze activiteiten rechtvaardigen. Buiten dat stellen de EPR dat aan gedetineerden ook zo vaak als mogelijk contact (correspondentie, telefoongesprekken en andere vormen van communicatie, alsmede bezoeken) met andere personen dient te worden verleend (nr. 24.1). Bovendien stelt de commentaar van regel nr. 24 van de EPR dat 'familie' ruim moet worden opgevat en dat hierin ook personen dienen begrepen te worden die zo dicht als gezinsleden bevinden ten aanzien van de gedetineerden, ook al is de relatie niet geformaliseerd.³¹ Wat het contact van de gedetineerden met hun familie betreft, moet men rekening houden met het feit dat niet alleen de rechten van de gedetineerden worden beïnvloed, maar ook die van hun gezinsleden. Zo bepaalt regel nr. 24.4 van de EPR dat de bezoeksregeling wordt verondersteld om op zo een manier georganiseerd te zijn dat de gedetineerden hun familiebanden op een zo normaal mogelijke wijze in stand kunnen houden en ontwikkelen. In de commentaar wordt uitdrukkelijk gewezen dat dit wijst op de voorziening voor lange intieme familie bezoeken.³²

In de enquête waren er vragen over de frequentie van de belangrijkste vormen van contact met de buitenwereld, ongeacht de contactpersoon (Afb. 17). Met de gegevens bij de hand, waren we niet in staat om de veronderstelling te bevestigen dat gedetineerden die al een langer deel van hun straf hebben uitgezeten minder frequente contacten met de buitenwereld zouden hebben. Hetzelfde geldt voor de veronderstelling dat gedetineerden met kinderen of in een relatie meer bezoeken ontvangen.

Er zijn aanzienlijke verschillen in de nationale steekproeven voor alle vormen van contact. Dit is onder andere te wijten aan verschillende wettelijke bepalingen en de uitvoering daarvan. De Deense gevangenis in dit onderzoek hebben bijvoorbeeld in het algemeen een ruime praktijk op het gebied van bezoek. Eén open en één semiopen instelling meldde dat gedetineerden werden toegestaan om bezoekers te ontvangen op vijf dagen per week en maximaal vijf uur per week.

Bovendien kan de hoeveelheid tijd die een gedetineerde bezit voor het onderhouden van contacten met de buitenwereld significant zijn, dus de hoeveelheid tijd, afgezien van onderwijs, werk, vrijetijdsbesteding en behandeling. Daarenboven kan de locatie van de gevangenis in termen van de afstand dat bezoekers dienen te overbruggen en in termen van de beschikbaar-

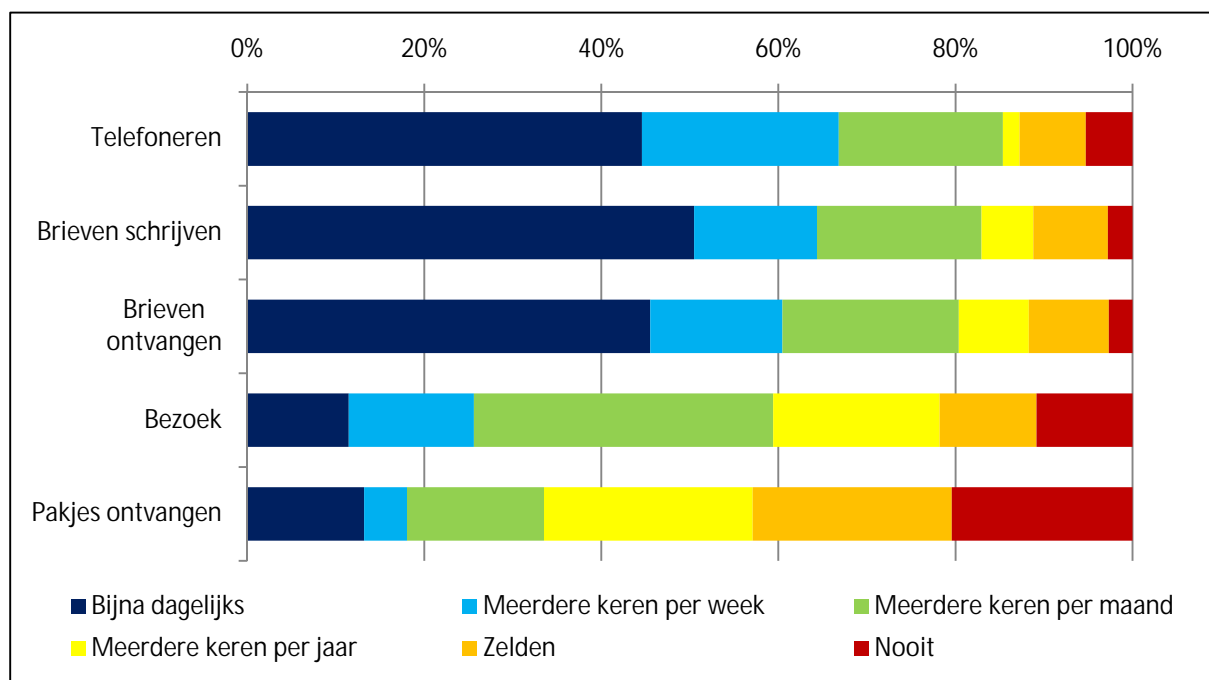
---

31 Commentary, Rule 24, p. 52.

32 Commentary, Rule 24, p. 53 p.

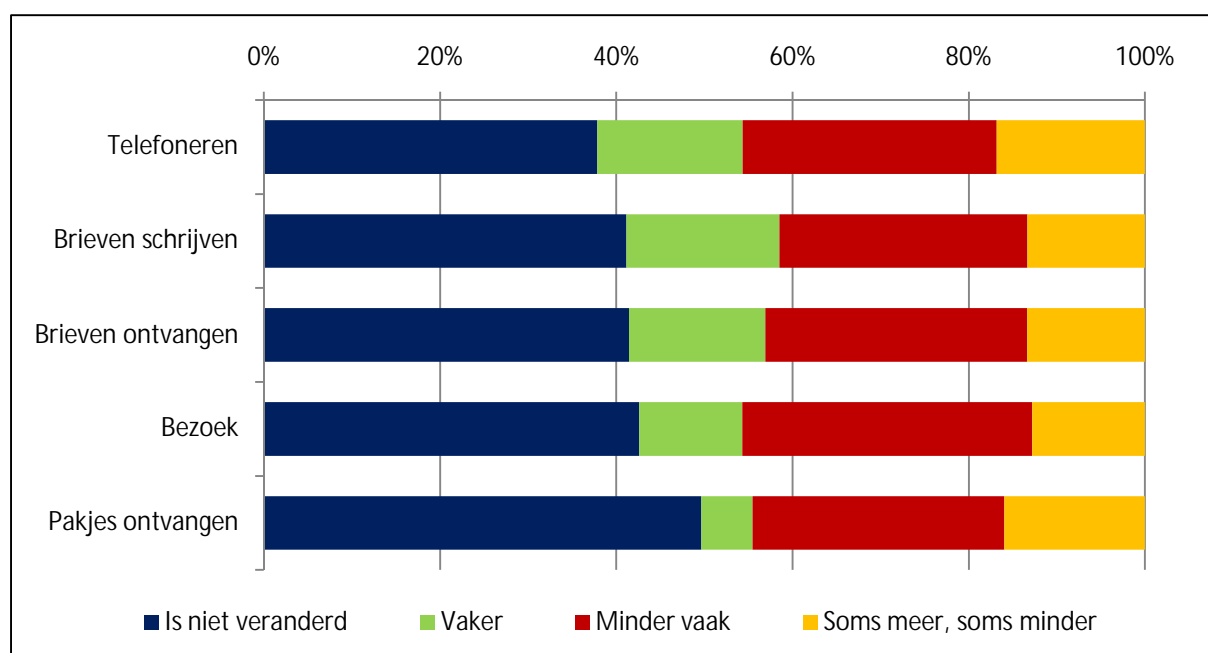
heid van het openbaar vervoer van invloed zijn op het aantal bezoeken dat een gedetineerde ontvangt.

Afb. 17: Huidige contacten (%)

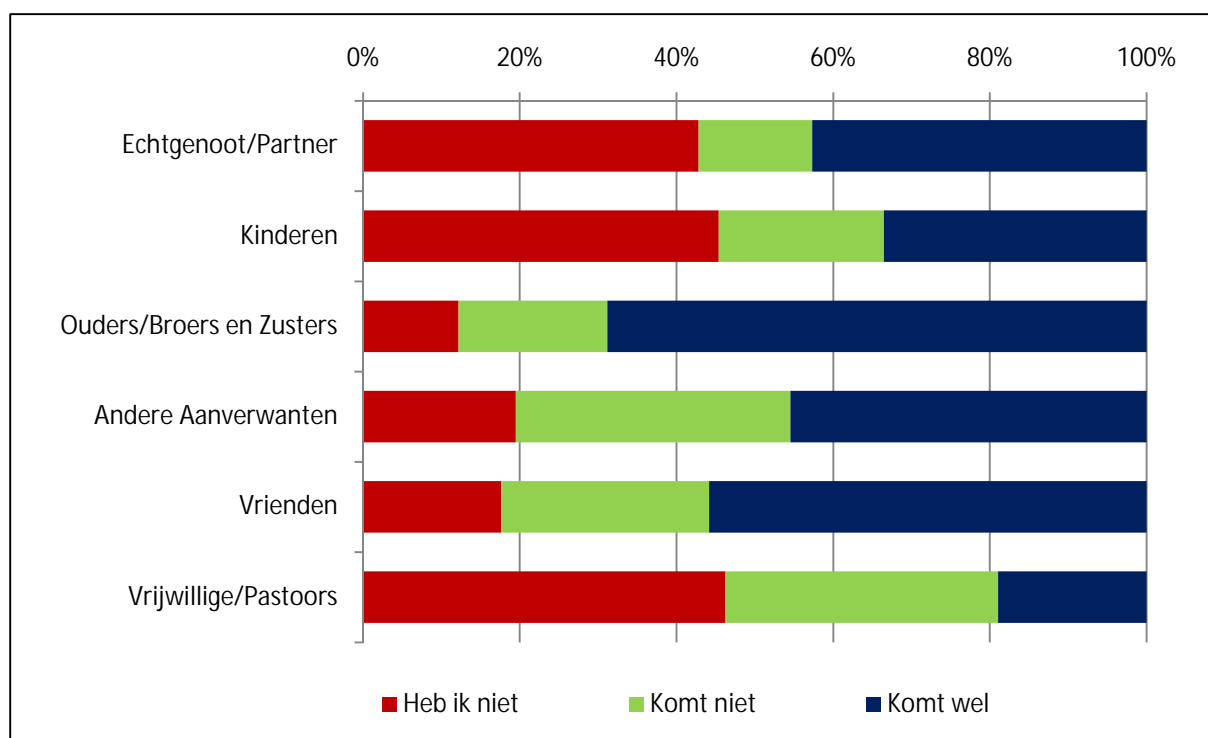
Ten aanzien van de bevindingen voor de ontwikkeling van de frequentie van de contacten sinds de opsluiting (Afb. 18), is het opmerkelijk dat degenen die hebben aangegeven dat er niets veranderd is het grootste aandeel vormen voor iedere vorm van contact. Het tweede grootste deel zijn altijd degenen die aangaven dat de contacten minder frequent geworden zijn.

Met betrekking tot de vraag wie de bezoekers waren, dient rekening te worden gehouden met het feit dat er relatief weinig antwoorden zijn; er zijn 22% (kinderen) tot 44% (geestelijk adviseurs en vrijwilligers) ontbrekende antwoorden. Dit kan te wijten zijn aan de ingewikkelde tabel waarin gedetineerden gevraagd werden hun antwoorden te geven. Een andere reden voor het feit dat sommige gedetineerden deze vraag niet beantwoordden, kan te vinden zijn in het feit dat die specifieke groep van bezoekers voor hen geen enkele betekenis heeft en zij hierdoor de vraag blanco lieten in plaats van de vermelding "niet van toepassing" weer te geven. Dit wordt gesuggereerd door het grote aantal ontbrekende antwoorden voor de vraag over het bezoek van vrijwilligers en spirituele adviseurs.

Afb. 18: Ontwikkeling van contacten (%)

Een opmerkelijke bevinding (Afb. 19) is dat ouders en broers en zussen de belangrijkste groep bezoekers vormen (69% van de geldige antwoorden, resp. 53% van de totale steekproef). Dit verklaart ook waarom er geen correlatie bestaat tussen de frequentie van de huidige bezoeken en de gedetineerden met een partner of kinderen. De gemiddelde lengte van de bezoeken varieert veel voor de verschillende groepen van bezoekers, maar deze berekening is gebaseerd op een gering aantal waarden (tussen 50 en 320 antwoorden). De langste gemiddelde bezoeksduur bestaande uit iets minder dan acht uur werd gevonden voor echtgenoten en partners. Dit is te wijten aan het feit dat de gedetineerden uit Denemarken, Frankrijk en Litouwen vaste tijdstippen tot 48 uur aangaven voor deze groep, alsook voor kinderen en ouders of broers en zussen. De mediaan van de gehele steekproef is twee uur voor deze groep alsook voor alle andere bezoekers, behalve voor vrijwilligers en spirituele adviseurs (MD = 1 uur). Franse en de Litouwse deelnemers kregen minder bezoekers dan de gehele steekproef (MD FR en LI = 4/meerdere keren per jaar; MD totaal = 3/meerdere keren per maand), maar het bezoek door familieleden duurde er wel gemiddeld langer.

Gedetineerden werden ook gevraagd of het aantal bezoeken geëvolueerd was gedurende hun opsluiting per bezoekersgroep. Hier zijn er ook hoge percentages van ontbrekende waarden (tussen 32% voor de ouders en 64% voor spirituele adviseurs). De antwoorden verschillen van de antwoorden voor de vraag over hoe de frequentie van het bezoek zich ontwikkelde in het algemeen (zie bovenstaande figuur. 18), maar slechts 14% van de deelnemers gaf geen antwoord op de algemene vraag. Voor alle groepen van bezoekers, gaf ongeveer 50% van de gedetineerden aan dat de frequentie niet veranderd was (van 47,8% voor vrienden naar 65,7% voor spirituele adviseurs). Echter, tussen 17,4% (spirituele adviseurs) en 28,3% (partners) verklaarde dat het aantal bezoeken gedaald was en minder dan 10% antwoordde dat het aantal bezoeken gegroeid was. Algemeen lijkt de ontwikkeling van het bezoek eerder negatief dan positief.

Afb. 19: Bezoekers (%)

6. Conclusie

De bevindingen in dit rapport tonen aan dat er tot op zekere hoogte grote verschillen bestaan tussen de deelnemende landen. Voor alle bevroegde kwesties, zijn er zowel zeer positieve als zeer negatieve resultaten vanuit het oogpunt van de EPR en de Recommendation over langgestrafte gedetineerden.

Hetgeen op een positieven manier opvalt op het vlak van huisvesting, is dat de helft van de deelnemers een individuele cel heeft en dat slaapzalen voor acht of meer gevangenen in het algemeen de uitzondering zijn. Waar monocellen niet de regel zijn, moet bijzondere aandacht worden besteed aan het verlenen van aanzienlijke tijd verwijderd van cel en het aanbieden van zinvolle activiteiten, zoals dat werd gedaan in beide Litouwse instellingen.

Voor de gehele steekproef, zijn de bevindingen voor de vragen over sanitaire omstandigheden ook heel positief. Er moet echter worden opgemerkt dat met betrekking tot de gezamenlijke huisvesting, één toilet in een cel wellicht niet voldoende zal zijn, maar dit is afhankelijk van het aantal mensen die een toilet delen en hoe toegankelijk dit toilet werkelijk is. Bovendien is de gelegenheid voor het nemen van een douche redelijk goed in de meeste onderzochte landen; 75% van de deelnemers kunnen ten minste op wekdagen douchen. Maar vooral in Litouwen en Polen, waar de voorzieningen overbevolkt zijn door de gezamenlijke huisvesting, heeft slechts 22,5% (Litouwen) en 15,7% (Polen) van de deelnemers deze mogelijkheid.

Met betrekking tot onderwijs, opleiding en werk, moet men opmerken dat een zeer hoog percentage van de participanten deelnam aan een soort van onderwijs, opleiding of werk. Maar nogmaals, er zijn aanzienlijke verschillen tussen de nationale steekproeven. Het laagste percentage van de deelnemers die geen enkele van deze activiteiten volgden, werd gevonden in Zweden met 9,5%, het hoogste in Polen met 56,9%. Voor onderwijs en opleiding, alsmede voor het werk, worden er verschillende mogelijkheden aangeboden. Veel deelnemers verrichten echter een soort van poetswerk of stukwerk, hetgeen geen gekwalificeerde banen be-

treffen en dus gedetineerden ook niet goed voorbereid op een professioneel leven in de gemeenschap. Op het vlak van recreatieve activiteiten, zijn er ook grote verschillen tussen de nationale steekproeven. Van 40,6% in Litouwen tot 90,7% in Duitsland was op de hoogte van de vrijetijds mogelijkheden in hun gevangenis. Een kleine keuze van vrijetijdsbesteding zal in het bijzonder van invloed zijn op gedetineerden wanneer er slechts weinig andere mogelijkheden voor handen zijn om hun tijd op een zinvolle manier door te brengen, zoals onderwijs of werk.

Wanneer het gaat om contacten met de buitenwereld, is er een specifieke bevinding die de moeite loont om te vermelden: de mogelijkheid tot zeer lange familiebezoeken van maximaal 48 uur in Denemarken, Frankrijk en Litouwen. Tijdens deze lange bezoeken hebben gedetineerden en hun familieleden een kans om daadwerkelijk het gezinsleven te ervaren, hetgeen niet mogelijk is tijdens de korte bezoeken van een of twee uur in een lawaaierige bezoekersomgeving.

Om samen te vatten zijn er nog steeds duidelijke verschillen inzake de uitvoering van de mensenrechten in gevangenissen in de Europese Unie binnen onze "gemeenschappelijke ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid". Deze verschillen leiden ertoe dat een straf van dezelfde lengte in twee EU-landen in twee verschillende sancties uitmondt op grond van contrasterende gevangenisregimes die resulteren in een verschillende mate waarin de persoonlijke vrijheid beknot wordt – afhankelijk van de mate waarin de inperking van vrijheid de loutere vrijheidsstraf overstijgt. Ter rechtvaardiging van het wederzijds vertrouwen tussen de lidstaten van de EU, gebaseerd op het behoren tot een gemeenschappelijke justitiële cultuur en het hebben van een gemeenschappelijk, hoog beschermingsniveau van de persoonlijke rechten, is een verbetering van de uitvoering van de lange gevangenisstraf nog steeds nodig.

Referenties

- American Psychiatric Association* (APA) (2000): Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV-TR). 4th ed. Washington, DC.
- Commentary on Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. In: Council of Europe (ed., 2006): European Prison Rules. Strasbourg, p. 39-99.
- Drenkhahn, K., Dudeck, M.* (2007): Lebensbedingungen im europäischen Langstrafenvollzug. *Neue Kriminalpolitik* 19, p. 134-138.
- Dudeck, M., Barnow, S., Spitzer, C., Stopsack, M., Gillner, M., Freyberger, H. J.* (2006): The relevance of personality and sexual traumata for sexual offenders in forensic psychiatry. *Psychother Psychosom Med Psychol* 56, p. 147-153.
- Dudeck, M., Spitzer, C., Gillner, M., Freyberger, H. J.* (2007): Dissoziative Erfahrungen während der Straftat bei forensisch-psychiatrischen Patienten – eine Pilotstudie. *Trauma & Gewalt* 1 (2), p. 34-41.
- Dünkel, F.* (2007): Strafvollzug und die Beachtung der Menschenrechte – Eine empirische Analyse anhand des Greifswalder „Mare-Balticum-Prison-Survey“. In: Müller-Dietz, H. et al. (eds.): Festschrift für Heike Jung. Baden-Baden, p. 99-126.
- Dünkel, F.* (2009): International vergleichende Strafvollzugsforschung. In: Schneider, H. J. (ed.): Internationales Handbuch der Kriminologie, vol. 2. Berlin, p. 145-226.
- Dünkel, F., Kestermann, C., Zolondek, J.* (2006): Reader: International Study on Women's Imprisonment – Current situation, demand analysis and “best practice”. Greifswald. Online publication, <http://www.rsf.uni-greifswald.de/duenkel/english/publications/women-in-prison.html>.
- Dünkel, F., Zolondek, J.* (eds., 2010): Internationale Untersuchung zum Frauenvollzug – Bestandsaufnahme, Bedarfsanalyse und „best practice“. In publication.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2001): 11th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 2000. CPT/Inf (2001) 16.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2004): Rapport au Gouvernement de la République française relatif à la visite effectuée en France par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 11 au 17 juin 2003. CPT/Inf (2004) 6.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2006): Rapport au Gouvernement de l'Italie relatif à la visite effectuée en Italie par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 21 novembre au 3 décembre 2004. CPT/Inf (2006) 16.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)* (2007): Report to the Czech Government on the visit to the Czech Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 March to 7 April 2006 and from 21 to 24 June 2006. CPT/Inf (2007) 32.
- Fazel, S., Danesh, J.* (2002): Serious mental disorder in 23,000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *Lancet* 359, p. 545-550.
- Frädrich, S., Pfäfflin, F.* (2000): Zur Prävalenz von Persönlichkeitsstörungen bei Strafgefangenen. *Recht & Psychiatrie*, p. 95-104.
- Liebling, A.* assisted by *Arnold, H.* (2004): Prisons and their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life. Oxford.
- Liebling, A.* (2009): Moralische Leistung und Auswirkungen von Gefangenschaft. *Neue Kriminalpolitik* 21, p. 14-20.

- Report accompanying the Recommendation Rec (2003) 23 on the Management by Prison Administrations of Life-Sentence and other Long-Term Prisoners. http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/List_instruments.asp.
- Salize, H. J., Dressing, H., Kief, C.* (2007): *Mentally Disordered Persons in European Prison Systems – Needs, Programmes and Outcome (EUPRIS)*. Mannheim: Zentralinstitut für seelische Gesundheit.
- Van Zyl Smit, D.* (2008): Die Durchsetzung europäischer Prinzipien im Strafvollzug – Parallelen zur Abschaffung der Todesstrafe? *GreifRecht* 2008, p. 88-95.
- Van Zyl Smit, D., Snacken, S.* (2009): *Principles of European Prison Law and Policy*. Oxford.
- Zolondek, J.* (2007): *Lebens- und Haftbedingungen im deutschen und europäischen Frauenstrafvollzug*. Mönchengladbach.
- Zolondek, J., Dinkel, F.* (2007): *Lebensbedingungen inhaftierter Frauen im europäischen Vergleich*. In : Kawamura-Reindl, G., Halhuber-Gassner, L., Wichmann, C. (eds.): *Gender Mainstreaming – ein Konzept für die Straffälligenhilfe?* Freiburg i. Br., p. 287-308.
- Zolondek, J., Sakalauskas, G.* (2005): *Strafvollzug und Strafvollzugsrecht in Litauen*. *ZfStrVo* (54), p. 151-157.